

ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ ΓΙΑ ΤΑ ΘΕΜΑΤΑ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ
ΤΗΣ ΜΑΘΗΤΙΚΗΣ ΔΙΑΡΡΟΗΣ

Η μαθητική διαρροή στην ελληνική πρωτοβάθμια και
δευτεροβάθμια εκπαίδευση

Περίοδος αναφοράς 2013-2016

ΕΠΙΤΕΛΙΚΗ ΣΥΝΟΨΗ

Ερευνητική Ομάδα

Ελένη Παπαδοπούλου

Ελένη Καραγιάννη

Βασίλειος Καρναβάς

Ευαγγελία Κουτίδου

Ιωάννης Καπετανάκης

ΑΘΗΝΑ 2017

Η μελέτη/έρευνα «Η μαθητική διαρροή στην ελληνική πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Περίοδος αναφοράς 2013-2016» εκπονήθηκε από τα στελέχη του «Παρατηρητηρίου για τα θέματα καταγραφής και αντιμετώπισης της μαθητικής διαρροής» του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής, σε συνάφεια με την Πράξη **«Επιστημονική υποστήριξη σχεδιασμού εξειδίκευσης δράσεων ΠΕΣ»**, στο πλαίσιο της επενδυτικής προτεραιότητας 10.1 του Επιχειρησιακού Προγράμματος «ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ & ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ 2014-2020», η οποία αφορά τη «Μείωση και πρόληψη της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου και προώθηση της ισότιμης πρόσβασης σε ποιοτική νηπιακή, πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, καθώς επίσης και σε τυπικές, μη τυπικές και άτυπες δυνατότητες εκπαίδευσης για την επανένταξη στην εκπαίδευση και την κατάρτιση».

Abstract

Early School Leaving (ESL) is currently considered one of the most persistent problems of Education worldwide, with negative implications for economic growth and social cohesion. In this context, this study aims to investigate both theoretical and practical aspects concerning this issue. First, it offers an overview of recent literature, second it presents census surveys conducted in the totality of Greek public primary and secondary schools. It thus aims to fill a significant gap in education research over the last decade. The aims, objectives and rationale of this research are closely linked with the implementation of the Strategic Planning of the Greek Ministry of Education, Research and Religious Affairs towards tackling Early School Leaving (ESL) within the broader policy for social cohesion for Europe 2020. Accordingly, this study takes a holistic view aimed at recording and preventing this phenomenon, before it becomes a major impediment towards the consolidation of a European knowledge society.

1 Πίνακας περιεχομένων

1.	ΕΙΣΑΓΩΓΗ	3
2.	Μεθοδολογικό πλαίσιο.....	6
2.1.	Η μέθοδος της κοόρτης	6
2.2.	Ταξινομικά κριτήρια ποσοτικής και ποιοτικής ανάλυσης των ερευνητικών δεδομένων.....	8
2.3.	Εγκυρότητα δεδομένων - Μεθοδολογικοί περιορισμοί	9
2.4.	Παρουσίαση των δεδομένων	11
2.5.	Συσχέτιση Μαθητικής Διαρροής και Πρόωρης Εγκατάλειψης Σχολείου.....	12
3.	Ανάλυση ερευνητικών δεδομένων	13
3.1.	Μαθητική Διαρροή ανά βαθμίδα εκπαίδευσης.....	14
3.2.	Μαθητική Διαρροή και φύλο ανά βαθμίδα εκπαίδευσης.....	16
3.3.	Μαθητική Διαρροή και αστικότητα ανά βαθμίδα εκπαίδευσης	17
3.4.	Μαθητική Διαρροή και έτος γέννησης ανά βαθμίδα εκπαίδευσης	18
3.5.	Περιφερειακή διάσταση της μαθητικής διαρροής ανά βαθμίδα εκπαίδευσης.....	20
3.5.1.	Περιφερειακή διάσταση μαθητικής διαρροής και φύλο.....	22
3.5.2.	Μαθητική Διαρροή ανά νομό και βαθμίδα εκπαίδευσης	24
3.5.3.	Μαθητική Διαρροή στην Αττική.....	25
4.	Συμπεράσματα.....	27
5.	Επίλογος.....	29
6.	Βιβλιογραφία – παραπομπές.....	30

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στη συζήτηση που διεξάγεται σήμερα για την εκπαίδευση διεθνώς, κυριαρχεί η άποψη ότι, σε μια ραγδαία μεταβαλλόμενη οικονομία που ακολουθεί τον ρυθμό της παγκοσμιοποίησης, κρίνεται απαραίτητο να εφοδιαστούν οι άνθρωποι με όλες τις απαραίτητες γνώσεις, δεξιότητες και ικανότητες, ώστε να προσαρμόζονται με επιτυχία στη ρευστή και ιδιαίτερα πολύπλοκη πραγματικότητα, η οποία περιστρέφεται γύρω από τις κεντρικές έννοιες της παραγωγικότητας και του οικονομικού ανταγωνισμού¹. Πρώτη πολιτική προτεραιότητα στην Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί μια «Νέα ώθηση στην απασχόληση, την ανάπτυξη και τις επενδύσεις», μέσα από μια «εκπαίδευση υψηλής ποιότητας για όλους»². Στοιχείο κλυδωνισμού και αποσταθεροποίησης των εκπαιδευτικών πολιτικών για ποιοτική εκπαίδευση και κοινωνική ένταξη αποτελεί η Μαθητική Διαρροή, η οποία συνδέεται άρρηκτα με το ζήτημα των εκπαιδευτικών ανισοτήτων και δυσχεραίνει το ζητούμενο της κοινωνικής συμπερίληψης (social inclusion).

Υπό αυτό το πρίσμα, στην παρούσα μελέτη, το φαινόμενο της Μαθητικής Διαρροής (ΜΔ) τίθεται, προσεγγίζεται και εξετάζεται σε συνάρτηση κυρίως με την κομβική έννοια της ισότητας στην εκπαίδευση και της άρσης του κοινωνικού αποκλεισμού (social exclusion). Κατά καιρούς, χρησιμοποιούνται διαφορετικοί ορισμοί και ποικιλία σχετικών όρων για τη διαρροή των μαθητών από το εκπαιδευτικό σύστημα (dropouts), ανάλογα με την έμφαση σε επιμέρους παραμέτρους του φαινομένου. Στην εκπαιδευτική γλώσσα, ο όρος «διαρροή» συχνά αναφέρεται στους νέους εκείνους, οι οποίοι δεν ολοκληρώνουν την εκπαίδευση που ορίζεται ως η ελάχιστη αναγκαία εκπαιδευτική προαπαίτηση στην κοινωνία όπου ζουν. Ένας δεύτερος ορισμός της «διαρροής» αναφέρεται στους νέους εκείνους, οι οποίοι δεν ολοκληρώνουν την εκπαίδευση που έχουν ξεκινήσει³.

Πέρα, όμως, από κάθε επιστημονικό ή τεχνοκρατικό ορισμό, μαθητική διαρροή σημαίνει την αποστέρηση της δυνατότητας ολοκλήρωσης του σχολείου, το οποίο βρίσκεται στο επίκεντρο της εκπαιδευτικής πολιτικής για την επίτευξη πολλαπλών στόχων και εξακολουθεί να αποτελεί την αιχμή του δόρατος για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των πολλαπλών προκλήσεων των σύγχρονων κοινωνιών.

Σε ευρωενωσιακό επίπεδο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή χρησιμοποιεί συχνά στα κείμενά της τους όρους «Πρώρη Εγκατάλειψη του Σχολείου» (ΠΕΣ – ESL- Early School Leaving),

¹ Mouzelis, N. (1998). Multi-cultural Europe: conceptualising complexity on the socio-cultural and educational levels. Στο A. M. Kazamias & M. G. Spillan (eds). *Education and the Structuring of the European Space*. Athens: Sirios.

² Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2016). *Νέο Θεματολόγιο Δεξιοτήτων για την Ευρώπη. Συνεργασία για την ενίσχυση του ανθρώπινου δυναμικού, της απασχολησιμότητας και της ανταγωνιστικότητας*. COM (2016) [381 τελικό, 10.06.2016].

³ Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. (2006). *Η Μαθητική Διαρροή στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (Γυμνάσιο, Ενιαίο Λύκειο, ΤΕΕ)*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

«Πρόωρη Εγκατάλειψη της Εκπαίδευσης και Κατάρτισης» (ΠΕΕΚ - ELET - Early Leaving from Education and Training), «σχολική διαρροή» (school dropout) ή «μαθητική διαρροή» (students dropout), διακοπτόμενη μάθηση (interrupted learning), καθώς και τον όρο «Εκτός Εκπαίδευσης, Απασχόλησης ή Κατάρτισης» (ΕΕΑΚ - NEET - Not in Education, Employment or Training). Σύμφωνα με έναν τυπικό ορισμό, ο οποίος υιοθετείται από τους κοινοτικούς θεσμούς, εκκινεί από το κριτήριο αναφοράς του Συμβουλίου Υπουργών Παιδείας της Ε.Ε. και της EUROSTAT και εξασφαλίζει ομοιογένεια και συγκρισιμότητα δεδομένων μεταξύ των χωρών της Ε.Ε., νέοι που έχουν πρόωρα εγκαταλείψει το σχολείο (early school leavers) θεωρούνται εκείνοι που έχουν ολοκληρώσει το πολύ τον κατώτερο κύκλο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, είναι σε ηλικία 18-24 και δε βρίσκονται εντός δομής εκπαίδευσης ή κατάρτισης. Οι αναφερόμενοι όροι σε κάποια χρονικά σημεία επικαλύπτονται. Η μαθητική διαρροή είναι το στάδιο όπου οι καταγραφές μπορούν να είναι πολύ πιο ακριβείς, λόγω της δυνατότητας απογραφικών καταγραφών, και η περαιτέρω διερεύνηση δύναται να δείξει ότι τα ποσοστά της μπορούν να αποβούν προβλεπτικά για τα μελλοντικά ποσοστά των μεταγενέστερων σταδίων εγκατάλειψης της φοίτησης.

Η παρούσα μελέτη αφορά την επεξεργασία και την ανάλυση δεδομένων για τη μαθητική διαρροή στην ελληνική δημόσια πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση κατά την περίοδο αναφοράς 2013-2016. Ειδικότερα, βασίζεται σε επίσημη έρευνα πρωτογενών δεδομένων για τη Μαθητική Διαρροή, η οποία διεξάγεται με πρωτοβουλία του *Παρατηρητηρίου για τα Θέματα Καταγραφής και Αντιμετώπισης της Μαθητικής Διαρροής* (ΠΜΔ) του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ). Λόγοι συγκρισιμότητας με το παρελθόν καθόρισαν τον σχεδιασμό της παρούσας έρευνας κατ' αναλογία με παλαιότερες έρευνες του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (Π.Ι.). Το 2008 χρονολογείται η τελευταία έρευνα του Π.Ι. για τη μαθητική διαρροή, όσον αφορά τα δεδομένα της γενιάς μαθητών/τριών 2003-04. Έκτοτε, δεν υπήρξε άλλη σχετική απογραφική έρευνα για τη μαθητική διαρροή με πρωτογενή δεδομένα από όλες τις βαθμίδες της ελληνικής εκπαίδευσης. Επομένως, η έρευνα έχει απογραφικό χαρακτήρα και στηρίζεται σε πρωτογενή δεδομένα που προέρχονται από το σύνολο του μαθητικού πληθυσμού. Τα δεδομένα αυτά καταγράφονται στο Myschool, το πληροφοριακό σύστημα συλλογής και επεξεργασίας δεδομένων που αναπτύσσει και λειτουργεί το ΙΤΥΕ Διόφαντος. Αντίστοιχα, οι δείκτες για την Πρόωρη Εγκατάλειψη του Σχολείου (ΠΕΣ) που εξάγονται από την Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ.) προκύπτουν από στατιστικές επεξεργασίες σε ένα δείγμα του πληθυσμού στόχου.

Παράλληλα, το *Παρατηρητήριο για τα θέματα καταγραφής και αντιμετώπισης της Μαθητικής Διαρροής* του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής υλοποιεί τη δράση με τίτλο «Επιστημονική υποστήριξη σχεδιασμού εξειδίκευσης δράσεων ΠΕΣ» και MIS 5001036 στο Ε.Π. «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση». Αντικείμενο της πράξης αποτελεί η σε βάθος διερεύνηση του φαινομένου της μαθητικής διαρροής και ο σχεδιασμός οριζόντιων δράσεων και ad hoc παρεμβάσεων για την αντιμετώπιση αυτού του αρνητικού φαινομένου, επειδή η μείωση της μαθητικής διαρροής έχει κατ' επέκταση θετική επίπτωση στον δείκτη της Πρόωρης Εγκατάλειψης

του Σχολείου (ΠΕΣ), στο ευρύτερο πλαίσιο της ευρωπαϊκής πολιτικής για την Ευρώπη του 2020.

Οι στόχοι της μελέτης, βάσει της σκοποθεσίας των παλαιότερων ερευνών του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (Π.Ι.) και σε συνδυασμό με τα σύγχρονα αντικειμενικά δεδομένα στον χώρο της στατιστικής της εκπαίδευσης, είναι:

- να προσδιοριστεί το μέγεθος της μαθητικής διαρροής σε κάθε εξεταζόμενο τύπο σχολείου,
- να καλυφθεί – όσο το δυνατόν – όλο το φάσμα του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος (από την πρωτοβάθμια και την κατώτερη δευτεροβάθμια, δηλαδή την υποχρεωτική, μέχρι και την ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, για τους περισσότερους τύπους σχολείων),
- να προσδιοριστεί η κατανομή αυτής της διαρροής ως προς διάφορες ποιοτικές παραμέτρους,
- να διερευνηθούν θεωρητικά βασικές διαστάσεις του φαινομένου της μαθητικής διαρροής και να παρουσιαστούν συνοπτικά ορισμένα σημεία εκπαιδευτικής πολιτικής,
- να συμπληρωθεί το υπάρχον κενό στην εκπαιδευτική έρευνα κατά την τελευταία δεκαετία, όσον αφορά τις απογραφικές μελέτες για τη μαθητική διαρροή,
- να διαπιστωθεί αν τα σύγχρονα δεδομένα αναπαράγουν ή ανατρέπουν τα παλαιότερα,
- να γίνουν επιμέρους συγκρίσεις με ευρήματα παλαιότερων ερευνών, ώστε να διαπιστωθεί η διαχρονική εξέλιξη του φαινομένου της μαθητικής διαρροής ως προς διάφορες μεταβλητές (π.χ. φύλο, διοικητική περιφέρεια),
- να συγκριθεί αδρομερώς η μαθητική διαρροή στην ελληνική δευτεροβάθμια εκπαίδευση με τη μαθητική διαρροή άλλων χωρών (κυρίως της Ευρωπαϊκής Ένωσης) και με το συναφές θέμα της Πρόωρης Εγκατάλειψης του Σχολείου (ΠΕΣ – ESL- Early School Leaving),
- να εξαχθούν συμπεράσματα για την υφιστάμενη κατάσταση όσον αφορά τη μαθητική διαρροή,
- να διατυπωθούν προτάσεις εκπαιδευτικής πολιτικής για την αντιμετώπιση της μαθητικής διαρροής, βάσει των επικαιροποιημένων ποσοτικών δεδομένων (πρακτικός προσανατολισμός της έρευνας).

2. Μεθοδολογικό πλαίσιο

Πέρα από το γεγονός ότι η παρούσα έρευνα ακολουθεί τη βασική μεθοδολογία των τεσσάρων ερευνών του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, καινοτόμα στοιχεία που τη χαρακτηρίζουν, ως προς τη σκοποθεσία και τη διαδικασία υλοποίησης, είναι τα εξής:

- Η αξιοποίηση πρωτογενών στοιχείων από το πληροφοριακό σύστημα Myschool (ITYE–Διόφαντος), το οποίο συμπληρώνεται από τους/τις ίδιους/ες τους/τις διευθυντές/ντριες των σχολικών μονάδων και δύναται να προσφέρει θέαση πολύ κοντά στην εκπαιδευτική πραγματικότητα, επειδή αποτελεί ένα ζωντανό εργαλείο, το οποίο αποτυπώνει σε πραγματικό χρόνο (on line) το συνεχώς μεταβαλλόμενο πεδίο της σχολικής πραγματικότητας.
- Η άντληση δεδομένων σε πανελλαδικό επίπεδο για το μεγαλύτερο μέρος των σχολικών μονάδων και ειδικά για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, η οποία μέχρι πρότινος κινούνταν σε «αχαρτογράφητα νερά», με βάση μια γενική παραδοχή ότι η μαθητική διαρροή στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση είναι μηδαμινή, χωρίς όμως αυτό να τεκμηριώνεται ερευνητικά.
- Η διερεύνηση της σχέσης της μαθητικής διαρροής με πρόσθετη παράμετρο (εκτός από: τάξη, φύλο, διοικητική περιφέρεια, νομό, αστικότητα): το έτος γέννησης των μαθητών/τριών (ηλικία).

2.1. Η μέθοδος της κοόρτης

Με αφετηρία την παρούσα έρευνα, το Παρατηρητήριο έχει επικεντρώσει την προσοχή του προς την ανανέωση και την αναπροσαρμογή της μεθοδολογίας σε επόμενες έρευνες, στα σημεία όπου αυτό θα κριθεί απαραίτητο και κατά τρόπο που θα αποβεί προσφορότερος για την παρακολούθηση της μαθητικής διαρροής. Στο πλαίσιο της τρέχουσας μελέτης, επιχειρείται μία κατά κύριο λόγο **ποσοτική έρευνα με ποιοτικές προεκτάσεις**, η οποία εντός της περιοχής του εκπαιδευτικού συστήματος επιχειρεί να αποτυπώσει το μέγεθος της διαρροής των μαθητών/τριών από το εκπαιδευτικό σύστημα. Παράλληλα προς τη διερεύνηση της διαρροής, καθίσταται δυνατή η παρακολούθηση της κανονικής ροής της φοίτησης, η οποία οδηγεί σε πρόσθετα συμπεράσματα για την πορεία και την εξέλιξη του μαθητικού δυναμικού. Όσον αφορά τον τρόπο καταγραφής, ακολουθείται η συνήθης (στον χώρο της εκπαιδευτικής έρευνας) μεθοδολογία της κοόρτης⁴, δηλαδή η εξέταση μιας κοινής ομάδας μαθητών/τριών που εκκινούν από το ίδιο χρονικό σημείο τη σχολική διαδρομή τους και παρακολουθούνται για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα⁵. Με τη μεθοδολογία αυτή, δίνεται προτεραιότητα στη διαχρονική **παρακολούθηση της ίδιας ομάδας μαθητών/τριών**, ενώ

⁴ Με τον όρο αυτόν αποδίδεται ο διεθνώς καθιερωμένος όρος “cohort”=κοόρτη.

⁵ Σχετικά με την μεθοδολογία της κοόρτης βλ. Σταμέλος Γ. (2002). *Προσπάθεια Ιχνηλασίας του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος γ'*, Αθήνα: Ψηφίδα.

η χρονική εγγύτητα του παρατηρητή/ερευνητή με το μελετώμενο φαινόμενο τίθεται σε χαμηλότερη προτεραιότητα. Εκ των πραγμάτων, λοιπόν, η μαθητική διαρροή αντιμετωπίζεται ως συντελεσμένο γεγονός, ενώ η αντιμετώπισή της ως εξελικτικής διαδικασίας θα αποτελέσει το αντικείμενο νέας μελέτης.

Ειδικότερα, η μέθοδος της κοόρτης εξασφαλίζει ένα σημαντικό πλεονέκτημα έναντι των συγχρονικών θεωρήσεων, οι οποίες παρουσιάζουν δεδομένα επικαιροποιημένα, αλλά όχι πάντοτε επιβεβαιωμένα σε βάθος χρόνου. Το πλεονέκτημα της μεθόδου συνίσταται στο ότι επιτρέπει τη διαχρονική διάσταση στην ανάλυση, γεγονός που κρίνεται ιδιαίτερα σημαντικό στην τρέχουσα έρευνα, λόγω της συνεχούς κινητικότητας των μαθητών/τριών και του ευμετάβλητου χαρακτήρα του μαθητικού δυναμικού. Για τον λόγο αυτόν, η κοόρτη χαρακτηρίζεται ως «ένα πολύ χρήσιμο βασικό εργαλείο περιγραφής μιας κατάστασης ... ως ένας αξιόπιστος “ανιχνευτής” που μπορεί να βοηθήσει στη συγκρότηση επιστημονικών υποθέσεων εργασίας είτε ως ένα βασικό εργαλείο ανάλυσης της εκπαιδευτικής πραγματικότητας και ως συντελεστής συγκρότησης εκπαιδευτικών παρεμβάσεων (πολιτικής)⁶». Η πορεία των μαθητών/τριών παρακολουθείται, όχι απλά από χρονιά σε χρονιά βάσει των διακοπών φοίτησης, αλλά σε βάθος τριετίας, με κριτήριο την ολοκλήρωση ή μη μίας εκπαιδευτικής βαθμίδας (ή κατά το ήμισυ όσον αφορά το δημοτικό). Η συγκεκριμένη μεθοδολογία, λοιπόν, υποστηρίζει τους σκοπούς της έρευνας με μεγαλύτερη σαφήνεια και ακρίβεια.

Στο πλαίσιο αυτό, επιχειρείται ο **συνδυασμός διαχρονικής και συγχρονικής Θεώρησης**. Κατά τον σχεδιασμό της, προβλέπεται η παρακολούθηση της πορείας των μαθητών/τριών σε τρία διαδοχικά σχολικά έτη (εκκινώντας από το 2013-14). Ως διάστημα επιλέγεται η τριετία για διάφορους λόγους. Μία ουσιαστική αιτία αποτελεί η ύπαρξη παλαιότερων ερευνών που έχουν διεξαχθεί με την ίδια μέθοδο, με αποτέλεσμα τη συγκρισιμότητα των στοιχείων τους. Με τον τρόπο αυτό, υπηρετείται ο σκοπός της παρακολούθησης και της αξιολόγησης της μαθητικής διαρροής στη χώρα μας με όρους συνέχειας της μελέτης του φαινομένου. Από την άλλη, φορέα παροχής πρωτογενών δεδομένων για τη έρευνα αποτελεί το πληροφοριακό σύστημα συλλογής στοιχείων της εκπαίδευσης «Myschool», το οποίο ξεκίνησε τη γενικευμένη λειτουργία του κατά το έτος 2013. Ως αποτέλεσμα, παρέχονται στοιχεία σχετικά με τη μαθητική διαρροή που αφορούν δεδομένα από το σχ. έτος 2013-14 μέχρι και το προηγούμενο σχ. έτος 2015-16. Επομένως, όσον αφορά τον χρόνο εκπόνησης και δημοσίευσης της παρούσας έρευνας, γίνεται σαφές ότι δεν ήταν δυνατόν αυτή να ξεκινήσει νωρίτερα από το σχ. έτος 2013-2014 (έναρξη λειτουργίας του Myschool) και να ολοκληρωθεί μετά το πέρας του σχ. έτους 2015-2016, προκειμένου να συμπληρωθεί η τριετία που απαιτείται για τη χρήση της μεθόδου της «κοόρτης» μαθητών/τριών.

Επομένως, τα στοιχεία που αφορούν τη διακύμανση του μαθητικού δυναμικού και διάφορες παράμετροι (φοίτηση, κινητικότητα-μετεγγραφές, διακοπή φοίτησης, διαρροή) καταχωρίζονται από τις σχολικές μονάδες και αποτυπώνονται στο πληροφοριακό

⁶ Βλ. Σταμέλος, Γ. : ό.π.

σύστημα Myschool. Από το σύστημα αυτό, τα δεδομένα αναζητούνται μέσω στοχευμένων εργαλείων και αντλούνται, και, στη συνέχεια, τυγχάνουν περαιτέρω επεξεργασίας από το Παρατηρητήριο Μαθητικής Διαρροής. Μετά την καταγραφή των στοιχείων για την κοόρτη μαθητών/τριών 2013-2016 στο πληροφοριακό σύστημα Myschool, από το πρώτο έτος έναρξης της εφαρμογής του, τη συλλογή και την επεξεργασία τους, επιχειρείται η παρουσίαση της μαθητικής διαρροής στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση και ειδικότερα ανά τύπο σχολείου: Δημοτικό (δύο κοόρτες Α'-Γ' Δημοτικού και Δ'-Στ' Δημοτικού), Γυμνάσιο, Γενικό Λύκειο/ΓΕΛ και Επαγγελματικό Λύκειο/ΕΠΑΛ (απογραφική έρευνα). Δευτερευόντως, γίνεται σύγκριση της Γενιάς Μαθητών/τριών (κοόρτης) 2013-2016 με προηγούμενες γενιές μαθητών/τριών, και εξάγονται ορισμένα γενικά συμπεράσματα.

Κατ' αντιστοιχία με τη μεθοδολογική ανάλυση των ερευνών του Π.Ι., στην παρούσα έρευνα δίνεται έμφαση στη συγχρονική θεώρηση της μαθητικής διαρροής και δευτερευόντως στη διαχρονική. Η προσέγγιση αυτή υπαγορεύεται κατά κύριο λόγο από το γεγονός ότι το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί μεταξύ της παρούσας έρευνας και των παλαιότερων κρίνεται αρκετά μεγάλο, κατά τη διάρκεια του οποίου συνέβησαν σημαντικές αλλαγές στη χώρα (προ μνημονίου και μετά μνημόνιο εποχή). Επίσης, η σύγκριση με το παρελθόν δεν καθίσταται δυνατή όσον αφορά την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, λόγω έλλειψης παλαιότερων δεδομένων, και όσον αφορά την τυπική επαγγελματική εκπαίδευση (ΕΠΑΛ), λόγω των δομικών αλλαγών που έχουν εντωμεταξύ συντελεστεί. Για τους λόγους αυτούς, η σύγκριση με το παρελθόν θεωρείται σκόπιμη και επιθυμητή, αλλά είναι λογικό, λόγω των σύγχρονων κοινωνικοοικονομικών δεδομένων, το ενδιαφέρον να στρέφεται πρώτιστα στην αποτύπωση της σύγχρονης πραγματικότητας. Στο πλαίσιο αυτό, η συγχρονική παρουσίαση της μαθητικής διαρροής αποδεικνύεται ως η ικανή και αναγκαία συνθήκη για την αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης και για την εξαγωγή συμπερασμάτων.

2.2. Ταξινομικά κριτήρια ποσοτικής και ποιοτικής ανάλυσης των ερευνητικών δεδομένων

Κατά την παρουσίαση, δίνεται έμφαση στην αποτύπωση της υπάρχουσας μαθητικής ροής και διαρροής στις επιμέρους εκπαιδευτικές βαθμίδες (Πρωτοβάθμια, Δευτεροβάθμια, Υποχρεωτική, Ανώτερη Δευτεροβάθμια, Τυπική Επαγγελματική), τόσο γενικά όσο και σε τρία βασικά - γεωγραφικά επίπεδα: 1. την **επικράτεια**, 2. τη **διοικητική περιφέρεια** και 3. τον **νομό**. Αυτά, στη συνέχεια, εξετάζονται κάθε φορά ως προς τις παραμέτρους: i) **τάξη**, ii) **φύλο**, iii) **αστικότητα**, iv) **ηλικία**. Επισημαίνονται τα εξής:

α) κατά την παρουσίαση της μαθητικής διαρροής σε **διοικητικές περιφέρειες** (επίπεδο NUTS2, β' βαθμός τοπικής αυτοδιοίκησης), τηρήθηκε η διοικητική διαίρεση της Ελλάδας, όπως διαμορφώθηκε από το Πρόγραμμα Καλλικράτης (Ν. 3852/2010, ΦΕΚ 87/Α/2010, Κεφ. Β', Άρθρο 3),

β) ο διοικητικός διαχωρισμός σε **νομούς** (επίπεδο NUTS3) εξακολουθεί να τηρείται στην παρούσα έρευνα, γιατί κρίνεται πρακτικός λόγω γεωγραφικού και ιστορικού περιεχομένου, παρόλο που από 1/1/2011 οι παλιές «νομαρχίες» αντιστοιχούν πλέον στις «**περιφερειακές ενότητες**»,

γ) όσον αφορά την **αστικότητα**, παρασχέθηκε από την ΕΛΣΤΑΤ η σχετική πληροφόρηση. Σύμφωνα με την κατάταξη των σχολικών μονάδων που απεστάλη, διατηρήθηκε η παλαιότερη κατάταξη της ΕΣΥΕ⁷, η οποία ίσχυε και στις έρευνες του Π.Ι. Σύμφωνα με αυτήν, αγροτικές χαρακτηρίζονται οι περιοχές που έχουν μέχρι 1.999 κατοίκους, ημιαστικές από 2.000 μέχρι 9.999 και αστικές από 10.000 και πάνω.

δ) κατά την ανάλυση, δίνεται έμφαση στην **έμφυλη διάσταση** της μαθητικής διαρροής, γιατί «στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα ο παράγοντας φύλο διαδραματίζει ένα σημαντικό ρόλο, ο οποίος περιθωριοποιείται και αποκρύπτεται, όταν υπάρχει εμμονή αποκλειστικά και μόνο στον εθνικό μέσο όρο. Επιπλέον, η παράμετρος φύλο φαίνεται να συσχετίζεται με την περιφερειακή διάσταση της εκπαίδευσης⁸».

ε) όσον αφορά το έτος γέννησης των μαθητών/τριών, στις προηγούμενες έρευνες, η καταγραφή αφορούσε τη γενιά των μαθητών της Α΄ τάξης που γράφτηκαν στο Μητρώο μαθητών κατά το πρώτο σχολικό έτος, αφού ζητούνταν να «αναγραφεί ο αριθμός των απολυτηρίων των μαθητών, τα οποία στάλθηκαν στο Γυμνάσιο από το Δημοτικό ή με μετεγγραφή στην Α΄ τάξη από άλλα Γυμνάσια». Επρόκειτο για μία γενιά συμ-μαθητών/τριών που καταχωρίστηκαν στο Μητρώο Μαθητών, και όχι κατ' ανάγκη συνομηλίκων, αφού γινόταν λόγος για μετεγγραφές, οι οποίες μπορεί να αφορούσαν στάσιμους μαθητές της Β΄ τάξης. Παρόλο που στο σημείο αυτό, τίθεται ένα επιστημολογικής ακρίβειας θέμα, γιατί δεν πληρούται ο ορισμός της κοόρτης⁹, θεωρήθηκε σκόπιμο, κατά τη διεξαγωγή της παρούσας έρευνας, η μαθητική διαρροή ανά τάξη φοίτησης να συσχετιστεί με το έτος γέννησης των μαθητών/τριών.

2.3. Εγκυρότητα δεδομένων - Μεθοδολογικοί περιορισμοί

Όπως συνήθως συμβαίνει σε έρευνες μεγάλης έκτασης, στις οποίες εμπλέκονται πολλά και διαφορετικά άτομα, αυξάνεται η πιθανότητα λάθους. Για τον λόγο αυτό, καταβλήθηκε κάθε προσπάθεια ώστε να αποσοβηθούν πιθανά λάθη (τόσο δομικά όσο και κατά την έρευνα) και συνακόλουθα, να μην υποβαθμιστεί η ποιότητα των συλλεγόμενων στοιχείων και μειωθεί η αξία των αποτελεσμάτων που προκύπτουν από αυτά.

⁷ Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος. ΕΣΥΕ. (1994). *Λεξικό των Δήμων, Κοινοτήτων και Οικισμών της Ελλάδος*. Αθήνα: ΕΣΥΕ.

⁸ Βλ. Σταμέλος, Γ. (Επιμ.). (2002). *Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Πρώτη και δεύτερη βαθμίδα. Δομές και ποσοτικά δεδομένα*. Αθήνα: Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας.

⁹ Βλ. Σταμέλος, Γ. (2002).

Στην προσπάθεια αποφυγής σφαλμάτων που θα επηρέαζαν την ποιότητα της έρευνας, ο σχεδιασμός της έγινε εξαρχής με ιδιαίτερη προσοχή, ενώ η υλοποίησή της απαίτησε την εφαρμογή ελέγχων και επαληθεύσεων, ώστε τα ενδεχόμενα λάθους, αν όχι να εκμηδενιστούν, τουλάχιστον να περιοριστούν σε μεγάλο βαθμό. Η ερευνητική ομάδα διενήργησε ελέγχους επιβεβαίωσης και διασταυρώσεις, ώστε να περιοριστεί η έκταση των πιθανών λαθών, να διασφαλιστεί η εγκυρότητα και η αξιοπιστία των δεδομένων και να εξασφαλιστεί η ποιότητα των αποτελεσμάτων. Οι έλεγχοι αυτοί οδήγησαν σε επαναπροσδιορισμό του διερευνώμενου μαθητικού πληθυσμού.

Επίσης, από την έρευνα εξαιρέθηκαν περιορισμένες κατηγορίες σχολείων για διαφορετικούς λόγους, είτε λόγω της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας τους (εσπερινά, εκκλησιαστικά), είτε λόγω έλλειψης στοιχείων ή/και ακρίβειας (ιδιωτικά, σχολικές μονάδες ειδικής αγωγής). Επίσης, δε συμπεριλήφθηκαν τα νηπιαγωγεία, παρά την υποχρεωτική προσχολική εκπαίδευση και την ύπαρξη σχετικών στοιχείων στο πληροφοριακό σύστημα, λόγω μεθοδολογικών περιορισμών. Επιπλέον, αφαιρέθηκαν από τον μελετώμενο πληθυσμό συγκεκριμένες κατηγορίες μαθητών/τριών, οι οποίοι/ες στο σύστημα χαρακτηρίζονται από «διακοπή φοίτησης», αλλά οι λόγοι διακοπής δε συνιστούν διαρροή (λόγω θανάτου, λόγω συνέχισης της φοίτησης σε σχολείο του εξωτερικού, λόγω μεγαλύτερης ηλικιακής απόστασης των έξι ετών (πριν) και του ενός έτους (μετά) από την κανονική τάξη φοίτησης (N-6 έως N+1) σύμφωνα με την ηλικία τους, λόγω συμμετοχής σε πρόγραμμα International Baccalaureate ή σε ιδιωτική σχολική μονάδα ή σε σχολική μονάδα άλλου Υπουργείου). Οι εξαιρέσεις αυτές υπολογίζονται ότι αποτελούν ποσοστό χαμηλότερο του 0,5% του πληθυσμού ανά κοόρτη.

Στην έρευνα, βάσει των δεδομένων του πληροφοριακού συστήματος Myschool, από το σύνολο των 7.530 σχολικών μονάδων της δημόσιας πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, που λειτουργούσαν κατά το σχολικό έτος 2013-2014 στην επικράτεια, εξετάστηκαν δεδομένα από την πλειονότητά τους, δηλαδή από 7.504 σχολεία. Ειδικότερα, στα σχολεία αυτά από τους 399.329 μαθητές/τριες που κατά το σχολικό έτος 2013-14 ήταν εγγεγραμμένοι συγκεκριμένα:

- στην Α΄ και στη Δ΄ τάξη των Δημοτικών σχολείων (κοόρτες Δημοτικού σχολείου),
- στην Α΄ τάξη των ημερήσιων Γυμνασίων (κοόρτη Γυμνασίου)
- στην Α΄ τάξη των ημερήσιων Γενικών και Επαγγελματικών Λυκείων (κοόρτες ΓΕΛ και ΕΠΑΛ)

συμμετείχαν στην έρευνα 398.414 μαθητές/τριες.

Μέρος της διαφοράς εξηγείται από την επιπλέον αφαίρεση σχολικών μονάδων, επειδή κατά τους ελέγχους παρατηρήθηκαν ακραίες τιμές. Οι τεχνικοί αυτοί περιορισμοί παρατηρούνται κυρίως στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, ενώ στη δευτεροβάθμια η κατάσταση παρουσιάζεται βελτιωμένη. Ενδεικτικά, προβλήματα που εντοπίστηκαν αφορούσαν κατά βάση διπλοεγγραφές μαθητών/τριών, μη τακτική ενημέρωση του συστήματος, ασυνέχεια δεδομένων λόγω κατάργησης ή συγχώνευσης σχολικών μονάδων. Ωστόσο, ο συνολικός διερευνώμενος πληθυσμός των σχολικών μονάδων είναι τόσο μεγάλος σε σχέση με τα προαναφερόμενα σημεία αστοχίας/σφάλματος, ώστε, μετά

τις προσαρμογές που έγιναν, η απόκλιση των στατιστικών μεγεθών που προκύπτουν κρίνεται ως αμελητέα.

Στις προηγούμενες έρευνες του Π.Ι. για τη μαθητική διαρροή διατυπώθηκε και ακολουθήθηκε η υπόθεση ότι οι μαθητές/τριες που έλαβαν μετεγγραφή κατά τη διάρκεια της τριετίας φοίτησαν κανονικά στο νέο τους σχολείο. Η ερευνητική ομάδα του Ι.Ε.Π. αποφάσισε να διατηρήσει αυτήν την παραδοχή και στην παρούσα μελέτη, παρά το γεγονός ότι επηρεάζει την ακρίβεια των υπολογισμών. Κύριος λόγος είναι ότι κρίθηκε σημαντικότερο να διασφαλιστεί η συγκρισιμότητα με τα στοιχεία των προηγούμενων ερευνών.

Η συγκεκριμένη παραδοχή οδηγεί σε ένα συστηματικό σφάλμα, το οποίο έχει ως αποτέλεσμα να εμφανίζονται μειωμένοι ο γενικός δείκτης διαρροής και όλοι οι σχετικοί δείκτες. Το υπαισερχόμενο σφάλμα είναι μικρό, καθώς εκτιμάται ότι δεν ξεπερνά το 5%. Σε κάθε περίπτωση, είναι εύκολο να προσδιοριστούν όλοι οι δείκτες με μεγαλύτερη ακρίβεια εφαρμόζοντας την απαραίτητη διόρθωση «προς τα πάνω». Επομένως, για μεθοδολογικούς λόγους, η μαθητική διαρροή παρακολουθείται εντοπισμένη ανά σχολείο και όχι από σχολείο σε σχολείο. Πάντως, οι αδυναμίες αυτές αναμένεται να περιοριστούν σημαντικά και να εκλείψουν μετά τη θέσπιση του Ενιαίου Αριθμού Μαθητή/τριας (Ν. 4452/Α/2017, Άρθρο 7, παρ. 1).

2.4. Παρουσίαση των δεδομένων

Η παρουσίαση των δεδομένων γίνεται ανά τύπο σχολείου: Δημοτικό, Γυμνάσιο, Γενικό Λύκειο/ΓΕΛ και Επαγγελματικό Λύκειο/ΕΠΑΛ. Λόγω της εφαρμογής του πληροφοριακού συστήματος Myschool κατά τα τρία τελευταία χρόνια, κρίθηκε σκόπιμο, όσον αφορά το δημοτικό σχολείο να παρακολουθηθούν δύο κοόρτες τριών σχολικών ετών, μία για τις τάξεις Α'-Γ' Δημοτικού και μία δεύτερη για τις τάξεις Δ'-Στ' Δημοτικού, ώστε να μην υπάρξει κενό στα δεδομένα και να μην αφεθεί ένα μεγάλο μέρος του μαθητικού πληθυσμού εκτός μελέτης. Για κάθε τύπο σχολείου, η μαθητική διαρροή προσεγγίζεται με τρία κομβικά κριτήρια γεωγραφικού χαρακτήρα: 1. ανά επικράτεια, 2. ανά διοικητική περιφέρεια και 3. ανά νομό. Για κάθε ένα από τα επίπεδα αυτά, εξετάζονται και παρουσιάζονται διαδοχικά οι εξής παράμετροι: i) τάξη, ii) φύλο, iii) αστικότητα, iv) ηλικία. Η παρουσίαση των στοιχείων της παρούσας έρευνας γίνεται σε επιμέρους θεματικούς πίνακες, τους οποίους ακολουθεί συχνά η διαγραμματική παρουσίαση, προκειμένου να αποτυπωθούν κατά τρόπο παραστατικότερο τα παραπάνω ποιοτικά στοιχεία. Με αυτόν τον τρόπο παρουσίασης, επιτυγχάνεται η σε βάθος επεξεργασία των αποτελεσμάτων της έρευνας για την εκπόνηση χρήσιμων συγκρίσεων, με αποτέλεσμα την πληρέστερη κατανόηση των ποσοτικών δεδομένων και την εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων. Δίνεται μάλιστα η δυνατότητα, ώστε η παρουσίαση να συμπληρώνεται σταδιακά με μια ανακεφαλαιωτική συνοπτική εικόνα.

Για παράδειγμα, στο Γυμνάσιο η παρουσίαση των δεδομένων στους αντίστοιχους πίνακες οργανώνεται με τον ακόλουθο τρόπο:

Γυμνάσιο

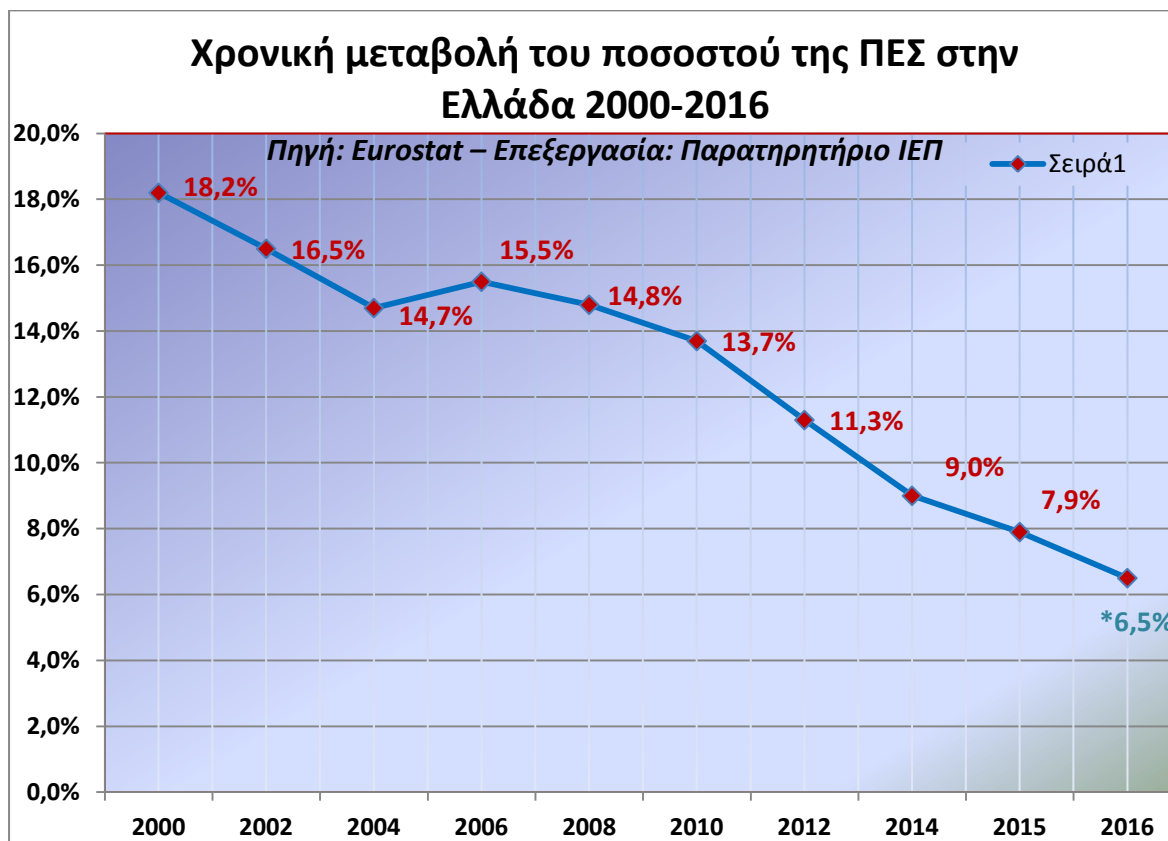
1. Επικράτεια_γενικά	2. Περιφέρεια_γενικά	3. Νομός_γενικά
<ul style="list-style-type: none">• Τάξη• Φύλο• Αστικότητα• Ηλικία	<ul style="list-style-type: none">• Τάξη• Φύλο• Αστικότητα• Ηλικία	<ul style="list-style-type: none">• Τάξη• Φύλο• Αστικότητα• Ηλικία

2.5. Συσχέτιση Μαθητικής Διαρροής και Πρόωρης Εγκατάλειψης Σχολείου

Σε ευρωενωσιακό πλαίσιο, κρίνεται σημαντική η συσχέτιση των δεικτών της μαθητικής διαρροής και της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου. Ο τελευταίος διαμορφώνεται στο πλαίσιο της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού, που διενεργείται με κοινή μεθοδολογία σε όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπό την εποπτεία της Eurostat. Υπενθυμίζεται ότι, σύμφωνα με τον ορισμό της Eurostat, άτομα που έχουν εγκαταλείψει πρόωρα το σχολείο θεωρούνται εκείνα που:

- βρίσκονται στην ηλικιακή ομάδα 18-24 ετών
- έχουν εκπαίδευση το πολύ μέχρι και απολυτήριο του κατώτερου κύκλου της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, που αντιστοιχεί στο επίπεδο ISCED 2 (αντίστοιχο ελληνικού Γυμνασίου)
- δεν έχουν συμμετάσχει σε δραστηριότητες εκπαίδευσης και κατάρτισης τέσσερις εβδομάδες πριν από την ημέρα συλλογής των στοιχείων της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού.

Επιχειρώντας, λοιπόν, μια καταρχήν συσχέτιση της μαθητικής διαρροής και της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου, θεωρήθηκε απαραίτητο να υπάρχει σχετική βιβλιογραφική τεκμηρίωση και, κατόπιν σχετικής έρευνας, κρίθηκε ότι μπορεί να αξιοποιηθεί προς τούτο η τελευταία έρευνα του Π.Ι. (2008). Στην έρευνα αυτή τέθηκαν σε εφαρμογή συγκεκριμένες ερευνητικές υποθέσεις και, βάσει αυτών, επιχειρήθηκε η αποτύπωση της μαθητικής διαρροής των μαθητών/τριών που γράφτηκαν στην Α΄ Γυμνασίου **κατά εκτίμηση** στη συνολική διαδρομή τους στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Οι ίδιες ερευνητικές υποθέσεις εφαρμόστηκαν στα δεδομένα της παρούσας έρευνας και παρόλο που, όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό, εμπεριέχουν έναν βαθμό υπεραπλούστευσης, αυτό που ενδιαφέρει δεν είναι τόσο το ίδιο το ποσοστό (αφού πρόκειται για εκτίμηση) όσο η εκτίμηση της τάσης του φαινομένου. Πάντως, βάσει πολύ πρόσφατων στατιστικών δεδομένων **η πρόβλεψη της Eurostat για την ΠΕΣ στην Ελλάδα για το έτος 2016 βαίνει μειούμενη σε 6,5%** (τελευταία ενημέρωση 28/2/2017). Χαρακτηριστικό είναι το ακόλουθο διάγραμμα:

**Το 6,5% για το 2016 αφορά πρόβλεψη*

3. Ανάλυση ερευνητικών δεδομένων

Προκειμένου να διατηρηθεί περιορισμένη η έκταση της παρούσας επιτελικής σύνοψης, οι πίνακες για το Δημοτικό, το Γυμνάσιο, το Γενικό Λύκειο και το Επαγγελματικό Λύκειο έχουν ενοποιηθεί. Από το Δημοτικό έχουν χρησιμοποιηθεί για τους πίνακες και τα διαγράμματα τα δεδομένα μόνο της κοόρτης Α'-Γ' Δημοτικού, με σκοπό να είναι οι πίνακες πιο ευανάγνωστοι. Άλλωστε, η κοόρτη Γ'-Στ' Δημοτικού ακολουθεί σε όλα τα στατιστικά την κοόρτη Α'-Γ' Δημοτικού, εμφανίζοντας συνήθως μια μικρή διαφοροποίηση προς τα κάτω στους επιμέρους δείκτες.

Συνεπώς, η κοόρτη Α'-Γ' Δημοτικού είναι αντιπροσωπευτική για την τάση που επικρατεί σε κάθε ερευνώμενη παράμετρο για το Δημοτικό και για την εξαγωγή ποιοτικών συμπερασμάτων. Όπου όμως έχουν εξαχθεί και παρουσιάζονται συγκεντρωτικά ποσοστά ή δείκτες, έχουν συνυπολογιστεί και τα στοιχεία της κοόρτης Δ'-ΣΤ' Δημοτικού.

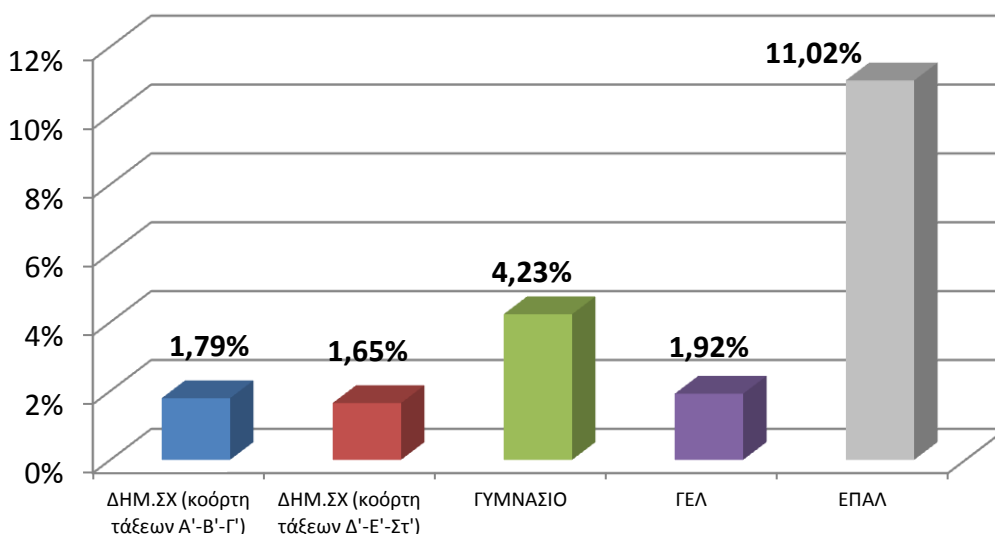
3.1. Μαθητική Διαρροή ανά βαθμίδα εκπαίδευσης

Στον πίνακα παρουσιάζονται τα ποσοστά μαθητικής διαρροής για κάθε τύπο σχολείου. Το ποσοστό προκύπτει από τον αριθμό των μαθητών/τριών που δεν ολοκλήρωσαν τη φοίτηση προς τον αριθμό αυτών που εγγράφηκαν κανονικά. Διαπιστώνεται σημαντική απόκλιση στα ποσοστά διαρροής μεταξύ τύπων σχολείου και βαθμίδων. Το μεγαλύτερο ποσοστό διαπιστώνεται στην **επαγγελματική εκπαίδευση (11%)**, ενώ ο μεγαλύτερος όγκος μαθητών διαρρέει στο **Γυμνάσιο (4.338 μαθητές)** με σημαντικά αυξημένο ποσοστό **(4,23%)** σε σχέση με το Δημοτικό ή το Λύκειο.

ΒΑΘΜΙΔΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ			ΓΡΑΦΤΗΚΑΝ ΚΑΝΟΝΙΚΑ	ΜΑΘΗΤΙΚΗ ΔΙΑΡΡΟΗ	ΠΟΣΟΣΤΟ % ΜΑΘΗΤΙΚΗΣ ΔΙΑΡΡΟΗΣ
			(ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ 2016-17)		
ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ	ΔΗΜΟΤΙΚΟ (κοόρτη Α'-Β-Γ')	ISCED 1	99.984	1.788	1,79%
ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ	ΔΗΜΟΤΙΚΟ (κοόρτη Δ'-Ε'-Στ')	ISCED 1	95.805	1.577	1,65%
ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ	ΓΥΜΝΑΣΙΟ	ISCED 2	102.447	4.338	4,23%
ΑΝΩΤΕΡΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΜΗ ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗ	ΓΕΛ	ISCED 3	78.237	1.499	1,92%
ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ (ΤΥΠΙΚΗ) ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ	ΕΠΑΛ	ISCED 3	19.800	2.181	11,02%

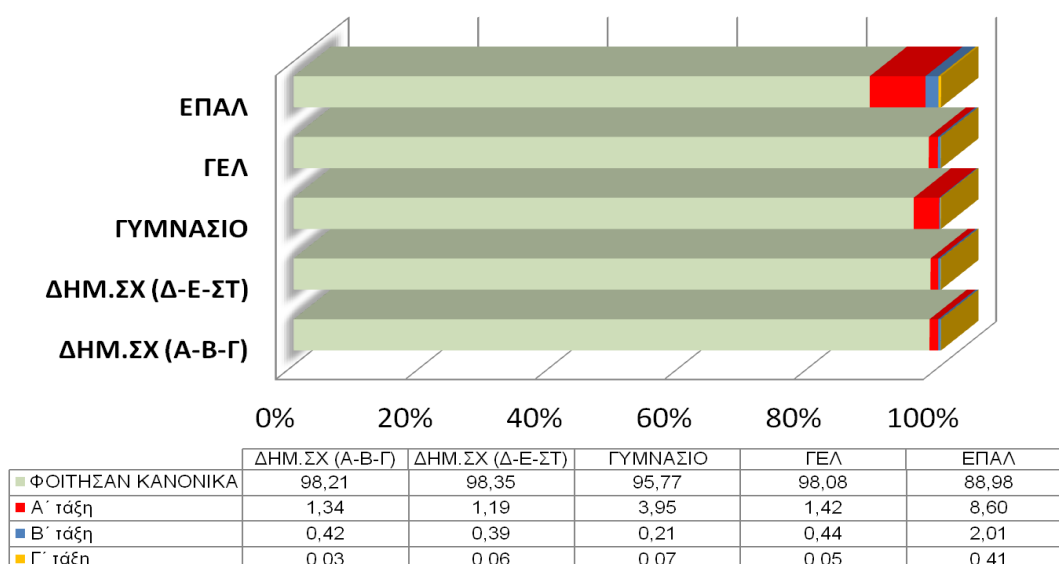
Πηγή: Πληροφοριακό σύστημα Myschool (Ιαν.2017), επεξεργασία: Παρατηρητήριο Μαθητικής Διαρροής ΙΕΠ

ΠΟΣΟΣΤΑ % ΜΑΘΗΤΙΚΗΣ ΔΙΑΡΡΟΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ ΚΑΙ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ (ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΑΝΑΦΟΡΑΣ 2013-2016)

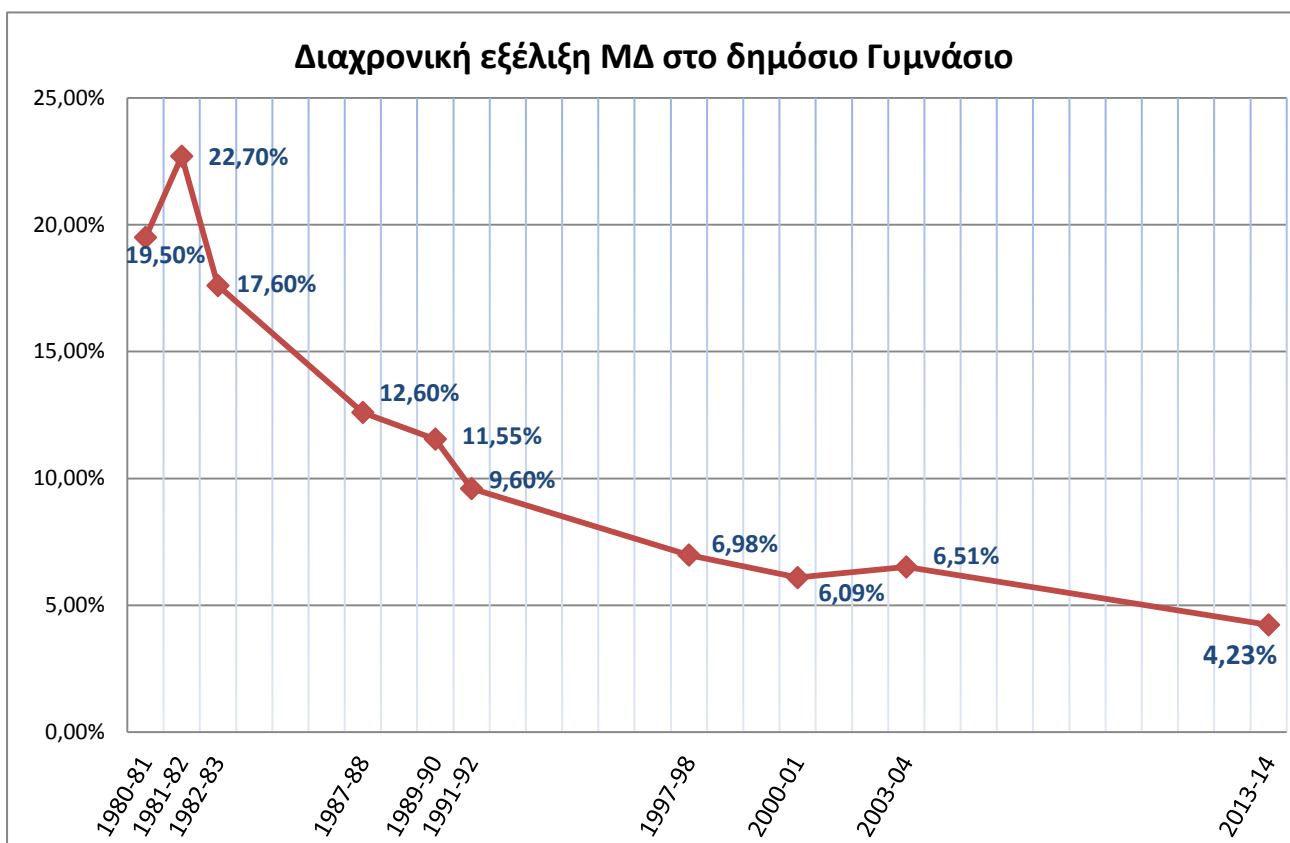
Κατά τη μεγαλύτερη εμβάθυνση στα δεδομένα, η μελέτη έδειξε ότι τα ποσοστά διαρροής κάθε εξεταζόμενης βαθμίδας οφείλονται κυρίως στην πρώτη τάξη κάθε κούρτης. Για παράδειγμα, από όσους διαρρέουν στο Γυμνάσιο, το **93% διαρρέει από την Α' Γυμνασίου**. Σε αυτό το ποσοστό περιλαμβάνονται και όσοι δε φοίτησαν καθόλου στο Γυμνάσιο. Από την άλλη, μόλις το 1,8% εγκαταλείπει το σχολείο στην Γ' Γυμνασίου.

ΠΟΣΟΣΤΑ ΦΟΙΤΗΣΗΣ ΚΑΙ ΜΑΘΗΤΙΚΗΣ ΔΙΑΡΡΟΗΣ ΣΤΗ ΔΗΜΟΣΙΑ Α/ΘΜΙΑ ΚΑΙ Β/ΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΤΑ ΒΑΘΜΙΔΑ ΚΑΙ ΤΑΞΗ (Γενιά μαθητών/τριών 2013-14)

Αντίστοιχα, οι 3 στους/στις 4 μαθητές/τριες που διαρρέουν στο Λύκειο, εγκαταλείπουν από την Α' Λυκείου, ενώ ακριβώς η ίδια ποσοστωση διαρροής (3 στους 4) από την πρώτη τάξη εμφανίζεται στο δημοτικό και για τις δύο εξεταζόμενες κοόρτες.

Η διαχρονική εξέλιξη της μαθητικής διαρροής στο Γυμνάσιο, στο οποίο μετρήθηκε ο μεγαλύτερος αριθμός διαρρεόντων μαθητών και για το οποίο υπάρχουν πιο πλήρη στοιχεία από μελέτες σε βάθος χρόνου, εμφανίζεται στο ακόλουθο διάγραμμα. Εκτός από τα στοιχεία της παρούσας μελέτης, έχουν συμπεριληφθεί στοιχεία από παλαιότερες έρευνες του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, καθώς και της Μ. Δρεττάκη. Με το πέρασμα του χρόνου φαίνεται να μειώνεται ο απόλυτος αριθμός των μαθητών/τριών που εντοπίζονται ως διαρρεύσαντες/σες σε κάθε μαθητική γενιά, καθώς και το ποσοστό τους επί των κάθε φορά εγγεγραμμένων. Αντίστοιχη τάση αναγνωρίζεται σε όλες τις βαθμίδες και τύπους σχολείου, αλλά διατίθενται στοιχεία για λιγότερες σχολικές χρονιές.

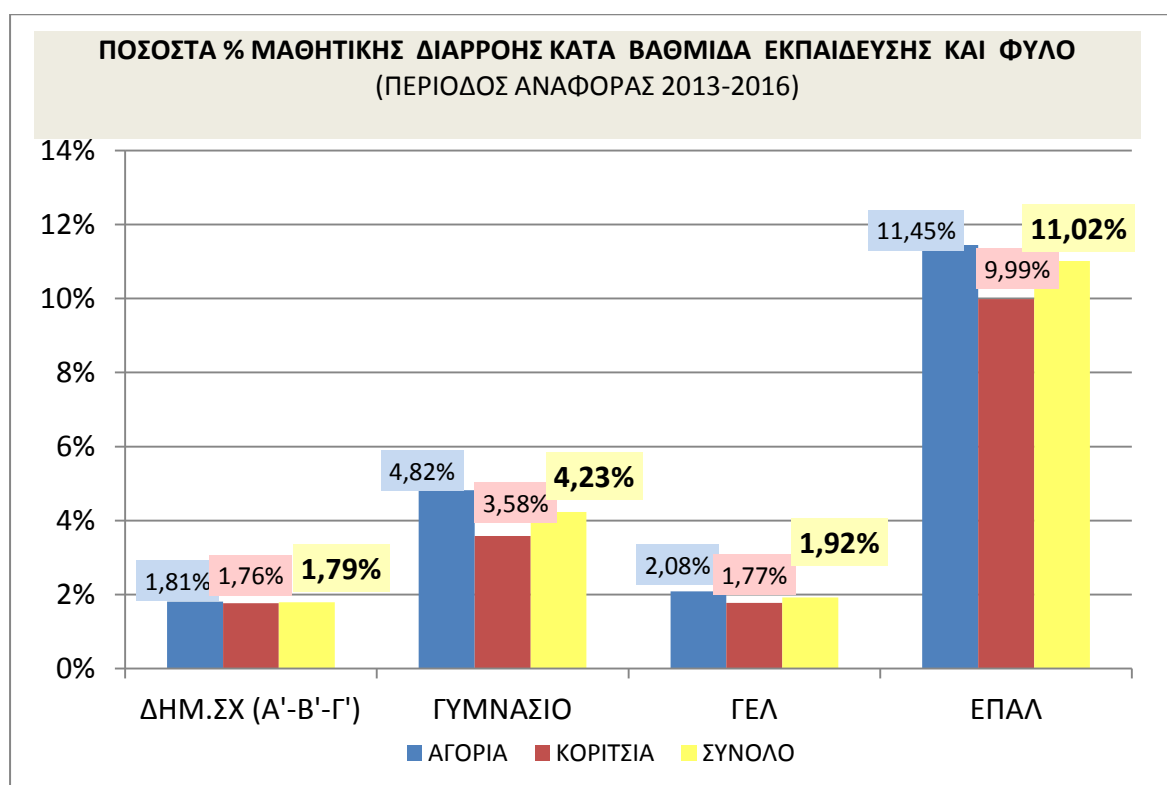

3.2. Μαθητική Διαρροή και φύλο ανά βαθμίδα εκπαίδευσης

Στον πίνακα παρουσιάζονται τα ποσοστά μαθητική διαρροής με βάση την έμφυλη διάσταση και για κάθε τύπο σχολείου ξεχωριστά. Παρατηρείται ότι **τα αγόρια εμφανίζουν σταθερά υψηλότερα ποσοστά διαρροής** από τα κορίτσια (μεσοσταθμικά, 3,3% έναντι 2,5%) σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες και τους τύπους σχολείων. Μεγαλύτερη απόκλιση των επιμέρους ποσοστών εμφανίζεται **στο Γυμνάσιο όπου τα**

αγόρια διαρρέουν κατά 35% περισσότερο από τα κορίτσια (4,82% και 3,58% αντίστοιχα). Στο Δημοτικό δεν παρατηρείται αξιοσημείωτη διαφοροποίηση, ενώ τόσο στο Λύκειο όσο και στα ΕΠΑΛ τα αγόρια «προηγούνται» κατά περίπου 15% στη διαρροή έναντι των κοριτσιών.

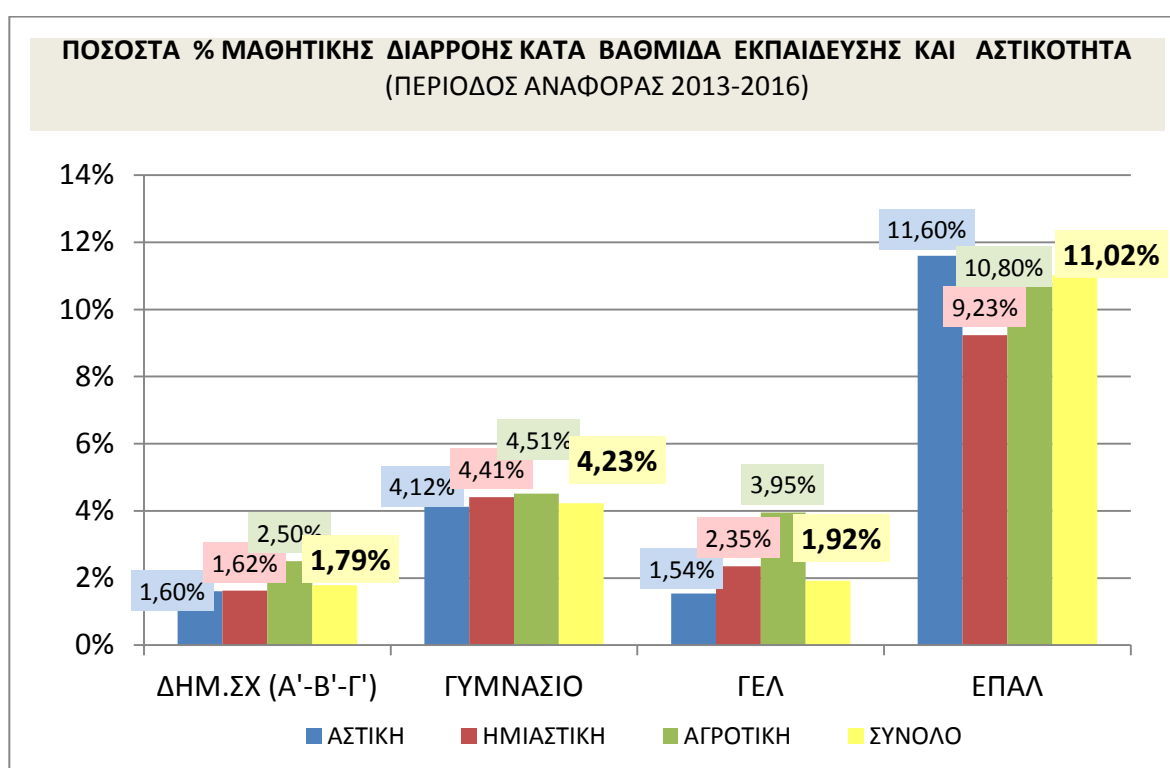
ΦΥΛΟ	ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ (Α-Β-Γ ΤΑΞΕΙΣ)		ΚΑΤΩΤΕΡΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ (ΓΥΜΝΑΣΙΟ)		ΑΝΩΤΕΡΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ (ΓΕΛ)		ΤΥΠΙΚΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ (ΕΠΑΛ)	
	ΓΡΑΦΤΗΚΑΝ ΚΑΝΟΝΙΚΑ	% ΜΔ	ΓΡΑΦΤΗΚΑΝ ΚΑΝΟΝΙΚΑ	% ΜΔ	ΓΡΑΦΤΗΚΑΝ ΚΑΝΟΝΙΚΑ	% ΜΔ	ΓΡΑΦΤΗΚΑΝ ΚΑΝΟΝΙΚΑ	% ΜΔ
ΑΓΟΡΙΑ	51.593	1,81	53.979	4,82	37.005	2,08	13.857	11,45
ΚΟΡΙΤΣΙΑ	48.391	1,76	48.498	3,58	41.232	1,77	5.943	9,99
ΣΥΝΟΛΟ	99.984	1,79	102.527	4,23	78.237	1,92	19.800	11,02

3.3. Μαθητική Διαρροή και αστικότητα ανά βαθμίδα εκπαίδευσης

Στο σύνολο της χώρας η μαθητική διαρροή εμφανίζεται μικρότερη στις αστικές περιοχές και ακολουθούν οι ημιαστικές και οι αγροτικές, με μικρή όμως διαφορά. Δεν παρουσιάζονται σημαντικές διαφοροποιήσεις σε σχέση με τις εκπαιδευτικές βαθμίδες, εκτός από την επαγγελματική εκπαίδευση, στην οποία η διαρροή είναι μεγαλύτερη στις αστικές περιοχές και μικρότερη στις ημιαστικές.

Η ΜΑΘΗΤΙΚΗ ΔΙΑΡΡΟΗ ΚΑΤΑ ΒΑΘΜΙΔΑ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΟΤΗΤΑ (Γενιά μαθητών/τριών 2013-14)								
ΑΣΤΙΚΟΤΗΤΑ	ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ (Α-Β-Γ ΤΑΞΕΙΣ)		ΚΑΤΩΤΕΡΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ (ΓΥΜΝΑΣΙΟ)		ΑΝΩΤΕΡΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ (ΓΕΛ)		ΤΥΠΙΚΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ (ΕΠΑΛ)	
	ΓΡΑΦΤΗΚΑΝ ΚΑΝΟΝΙΚΑ	% ΜΔ	ΓΡΑΦΤΗΚΑΝ ΚΑΝΟΝΙΚΑ	% ΜΔ	ΓΡΑΦΤΗΚΑΝ ΚΑΝΟΝΙΚΑ	% ΜΔ	ΓΡΑΦΤΗΚΑΝ ΚΑΝΟΝΙΚΑ	% ΜΔ
ΑΣΤΙΚΗ	61.490	1,60	67.261	4,12	54.709	1,54	14.417	11,60
ΗΜΙΑΣΤΙΚΗ	17.937	1,62	22.034	4,41	16.951	2,35	4.661	9,23
ΑΓΡΟΤΙΚΗ	20.557	2,50	13.152	4,51	6.577	3,95	722	10,80
ΣΥΝΟΛΟ	99.984	1,79	102.447	4,23	78.237	1,92	19.800	11,02

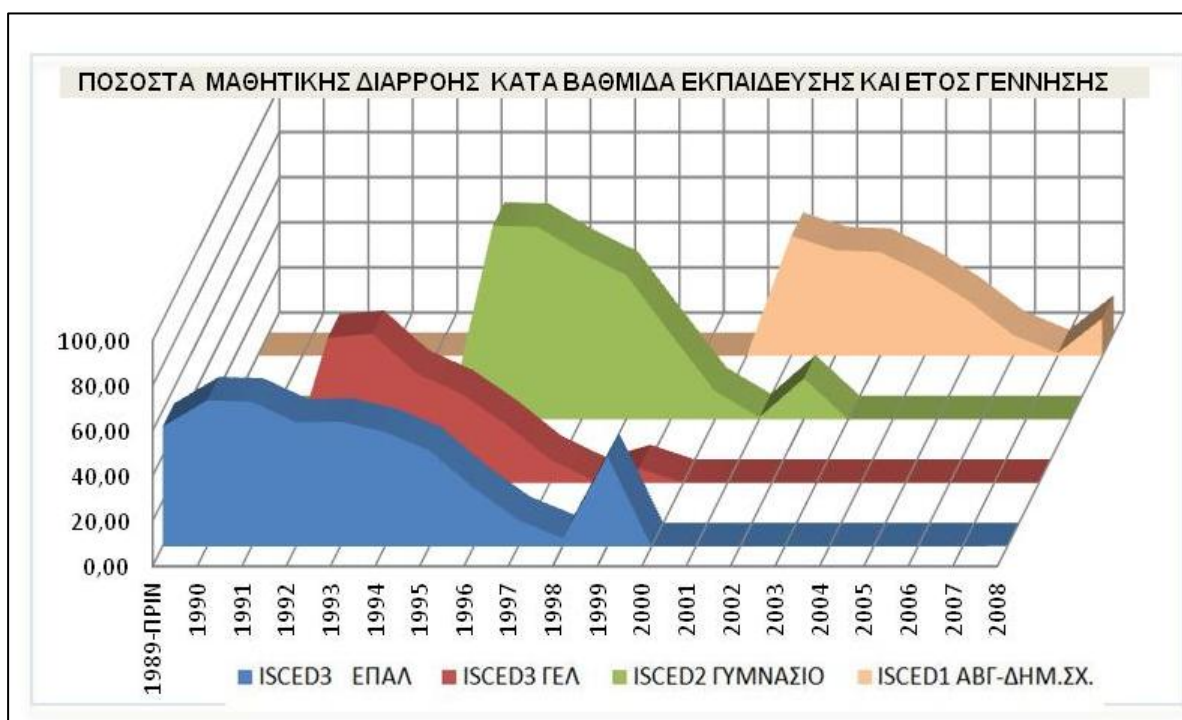
3.4. Μαθητική Διαρροή και έτος γέννησης ανά βαθμίδα εκπαίδευσης

Στον παρακάτω πίνακα αποτυπώνεται η μαθητική διαρροή σε σχέση με το έτος γέννησης, παράμετρος για την οποία δεν υπάρχει μέτρο σύγκρισης με παλαιότερες έρευνες, καθότι δεν είχε διερευνηθεί ως τώρα. Στην ίδια τάξη συνυπάρχουν πάντα μαθητές μικρότερης ηλικίας, αλλά και μεγαλύτερης ηλικίας. Με κόκκινο εμφανίζεται το έτος γέννησης των μαθητών/τριών που αποτελούν τη βασική ηλικιακή ομάδα της πρώτης τάξης κάθε κοόρτης. Για παράδειγμα, οι μαθητές/τριες που αποτελούν τη βασική ηλικιακή ομάδα της υπό μελέτη Γενιάς Μαθητών/τριών 2013-2014 στην Α' Γυμνασίου, είναι γεννημένοι/ες το 2001.

ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ (ΤΑΞΕΙΣ Α΄-Β΄-Γ΄)			ΚΑΤΩΤΕΡΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ (ΓΥΜΝΑΣΙΟ)			ΑΝΩΤΕΡΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ (ΓΕΛ)			ΤΥΠΙΚΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ (ΕΠΑΛ)		
ΕΤΟΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ	% ΜΔ	Διαρρέ οντες	ΕΤΟΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ	% ΜΔ	Διαρρέ οντες	ΕΤΟΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ	% ΜΔ	Διαρρέ οντες	ΕΤΟΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ	% ΜΔ	Διαρρέ οντες
2008	16,67	12	2002	18,18	6	1999	6,45	2	1999	40	2
2007	1,22	1162	2001	0,94	853	1998	0,99	729	1998	3,6	457
2006	9,32	346	2000	12,59	803	1997	10,41	323	1997	11,68	422
2005	24,38	128	1999	38,1	1029	1996	26,14	218	1996	25,77	454
2004	36,46	66	1998	64,1	884	1995	39,62	105	1995	42,51	329
2003	46,15	36	1997	73,76	475	1994	48,51	65	1994	50,68	186
2002	46,81	22	1996	85,31	209	1993	66,1	39	1993	55,24	137
2001	53,33	16	1995	85,87	79	1992	64,29	18	1992	54,95	61
									1991	64,1	50
									1990	64,71	22
									1989 και πριν	53,04	61

Από την επισκόπηση του σχετικού πίνακα προκύπτει ότι το ποσοστό της διαρροής αυξάνεται σημαντικά όσο μεγαλώνει η ηλικία των μαθητών/τριών που φοιτούν σε μια συγκεκριμένη τάξη. Μάλιστα, στο Γυμνάσιο οι μαθητές/τριες που απέχουν περισσότερο από τέσσερα χρόνια από τη βασική ηλικιακή ομάδα της τάξης διαρρέουν με ποσοστό που φτάνει το 85%. Γενικά, αξιοσημείωτο εύρημα αποτελεί ότι οι 8 στους 10 μαθητές που διαρρέουν από το Γυμνάσιο και από το ΕΠΑΛ δεν ανήκουν στη βασική ηλικιακή ομάδα. Τα αντίστοιχα ποσοστά για το Δημοτικό και το ΓΕΛ είναι 35% και 50% αντίστοιχα. Οι «μικρότεροι» μαθητές σε μια τάξη, επίσης, διαρρέουν σε ποσοστά μεγαλύτερα από εκείνα που μετριοούνται στη βασική ηλικιακή ομάδα.

Στο παρακάτω διάγραμμα απεικονίζεται η αύξηση της διαρροής κατά βαθμίδα εκπαίδευσης με την απόκλιση από τη βασική ηλικιακή ομάδα. Επισημαίνεται ότι, κατά την απομάκρυνση από το «κανονικό» έτος φοίτησης, μειώνεται ο απόλυτος αριθμός των μαθητών/τριών και, για τον λόγο αυτόν, η ποσοτική διάσταση του φαινομένου δεν εμφανίζεται τόσο σημαντική όσο δείχνει η ποιοτική.

3.5. Περιφερειακή διάσταση της μαθητικής διαρροής ανά βαθμίδα εκπαίδευσης

Στον πίνακα που ακολουθεί περιλαμβάνεται η μαθητική διαρροή ανά περιφέρεια σε ποσοστά και σε απόλυτα μεγέθη. Με κόκκινο χρώμα είναι σημειωμένες οι τρεις πιο αρνητικές (συγκριτικά) επιδόσεις σε κάθε στήλη.

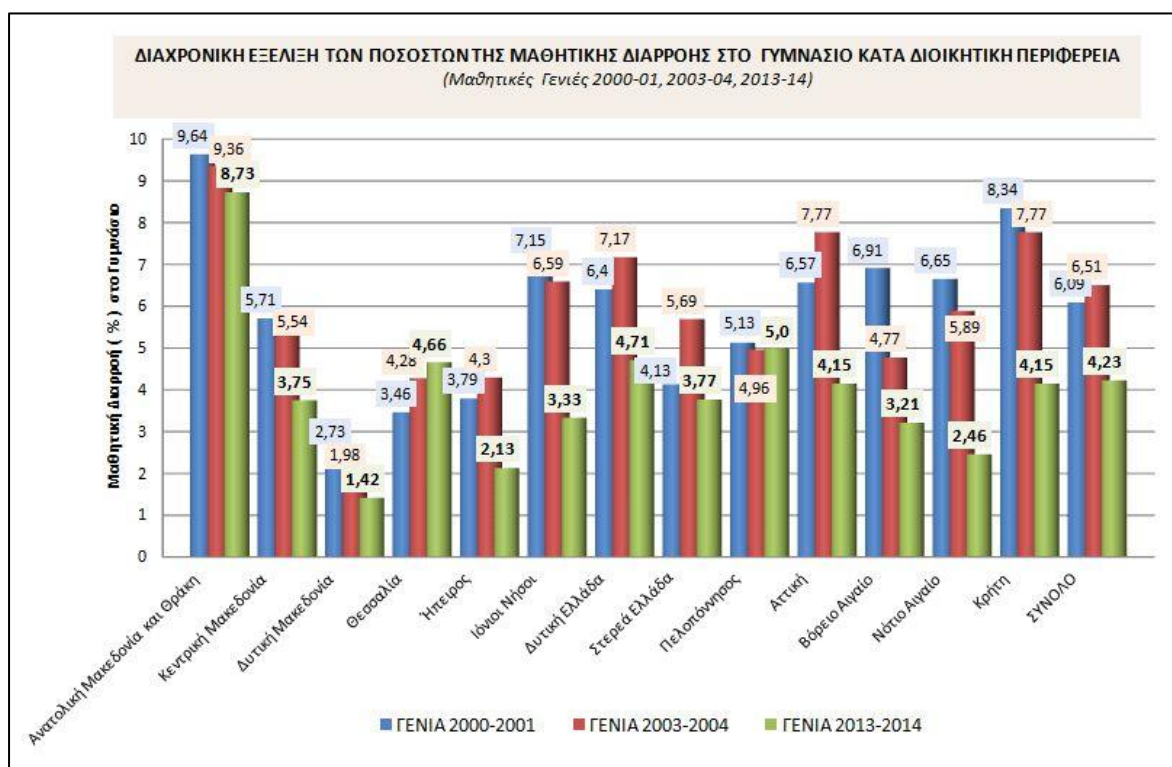
ΒΑΘΜΙΔΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ (Τάξεις Α-Β-Γ)		ΚΑΤΩΤΕΡΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ (ΓΥΜΝΑΣΙΟ)		ΑΝΩΤΕΡΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ (ΓΕΛ)		ΤΥΠΙΚΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ (ΕΠΑΛ)	
	% ΜΔ	Διαρρέοντες	% ΜΔ	Διαρρέοντες	% ΜΔ	Διαρρέοντες	% ΜΔ	Διαρρέοντες
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	2,96	174	8,73	551	2,11	91	13,36	201
Αττική	1,89	615	4,15	1.346	1,83	469	12,43	643
Βόρειο Αιγαίο	1,37	26	3,21	60	1,04	14	7,81	41
Δυτική Ελλάδα	2,88	192	4,71	320	1,9	101	10	139
Δυτική Μακεδονία	0,55	14	1,42	39	1,22	29	6,8	44
Ήπειρος	1,88	54	2,13	63	1,42	35	11,25	61
Θεσσαλία	1	68	4,66	320	1,73	94	9,65	128
Ιόνια Νησιά	1,29	27	3,33	72	2,46	42	10,76	44
Κεντρική Μακεδονία	1,09	195	3,75	694	1,78	247	9,93	383
Κρήτη	1,78	127	4,15	306	2,68	137	11,86	177
Νότιο Αιγαίο	1,4	49	2,46	86	2,61	63	8,62	84
Πελοπόννησος	2,48	132	5	285	2,07	88	9,6	102
Στερεά Ελλάδα	2,37	115	3,77	196	2,21	89	14,96	134
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	1,79	1.788	4,23	4.338	1,92	1.499	11,02	2.181

Όσον αφορά την περιφερειακή διάσταση της εκπαίδευσης, η διοικητική περιφέρεια που εμφανίζει ως γενική εικόνα τα μεγαλύτερα ποσοστά διαρροής είναι η Ανατολική Μακεδονία και Θράκη. Σε αυτήν παρατηρείται η μεγαλύτερη διαρροή στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, στο Γυμνάσιο και στο ΕΠΑΛ. Στο ΓΕΛ στην υψηλότερη θέση εμφανίζεται η περιφέρεια Κρήτης, η οποία σε όλες τις κατηγορίες είναι κοντά ή πάνω από τον αντίστοιχους συνολικούς δείκτες. Παρόμοια εικόνα ως προς τα ποσοστά εμφανίζουν η Δυτική Ελλάδα και η Στερεά Ελλάδα. Η Δυτική Μακεδονία εμφανίζει τους χαμηλότερους δείκτες διαρροής σε όλες τις κατηγορίες, με αρκετή διαφορά από την επόμενη περιφέρεια που είναι η Ήπειρος.

Βέβαια, επειδή η μαθητική διαρροή αφορά πρόσωπα, κρίνεται σκόπιμο να επισημανθεί ότι το μεγαλύτερο πλήθος μαθητών/τριών που διαρρέουν σε απόλυτους αριθμούς βρίσκεται στην Αττική, ακολούθως στην Κεντρική Μακεδονία και κατά τρίτο λόγο στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη. Οι τρεις συγκεκριμένες περιφέρειες συγκεντρώνουν σχεδόν το 60% των μαθητών/τριών που εγκαταλείπουν το σχολείο. Το συμπέρασμα για την Αττική και την Κεντρική Μακεδονία κρίνεται αναμενόμενο, καθώς οι περιφέρειες αυτές σε απόλυτους αριθμούς συγκεντρώνουν και τον μεγαλύτερο μαθητικό πληθυσμό. Το γεγονός αυτός έχει, ως έναν βαθμό, ιδιαίτερη αξία κατά τον σχεδιασμό μέτρων πρόληψης και αντιμετώπισης της μαθητικής διαρροής, με την έννοια ότι οι στοχευμένες παρεμβάσεις στις συγκεκριμένες περιοχές μπορούν να αποδώσουν δραστικότερα αποτελέσματα στη μείωση του γενικού δείκτη.

Στο ακόλουθο διάγραμμα αποτυπώνεται σχηματικά η διαχρονική εξέλιξη της μαθητικής διαρροής σε περιφερειακό επίπεδο με αναφορά στις γενιές 2000-01, 2003-04 και 2013-14 και στο ημερήσιο Γυμνάσιο. Στις περισσότερες περιφέρειες διαπιστώνεται η τάση για μείωση της μαθητικής διαρροής. Μοναδική εξαίρεση αποτελεί η περιφέρεια Θεσσαλίας, στην οποία παρατηρείται αύξηση, ενώ στην περιφέρεια Πελοποννήσου τα ποσοστά παραμένουν σταθερά στις τρεις γενιές αναφοράς.

Από την άλλη, σημαντική μείωση των ποσοστών στη γενιά 2013-14 σε σχέση με την προηγούμενη μέτρηση έχουν παρουσιάσει οι περιφέρειες Νοτίου Αιγαίου, Ηπείρου και Ιονίων Νήσων (ποσοστά βελτίωσης 58,2%, 50,5% και 49,5% αντίστοιχα).

3.5.1. Περιφερειακή διάσταση μαθητικής διαρροής και φύλο

Στον πίνακα αναγράφονται τα ποσοστά διαρροής αγοριών και κοριτσιών σε κάθε διοικητική περιφέρεια για τις εξεταζόμενες κούρτες.

Διοικητικές Περιφέρειες	Δημοτικό Α-Β-Γ		Γυμνάσιο		ΓΕΛ		ΕΠΑΛ	
	ΑΓΟΡΙΑ %	ΚΟΡΙΤΣΙΑ %	ΑΓΟΡΙΑ %	ΚΟΡΙΤΣΙΑ %	ΑΓΟΡΙΑ %	ΚΟΡΙΤΣΙΑ %	ΑΓΟΡΙΑ %	ΚΟΡΙΤΣΙΑ %
ΑΝ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ ΘΡΑΚΗ	2,8	3,12	9,06	8,36	2,1	2,13	14,81	10,44
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	1,06	1,12	4,17	3,28	1,86	1,71	10,79	8,01
ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	0,45	0,66	1,17	1,7	1,45	1,02	6,41	7,82
ΘΕΣΣΑΛΙΑ	1,03	0,96	5,24	4,03	2,22	1,32	10,31	13,64
ΗΠΕΙΡΟΣ	1,77	2,01	2,11	2,15	1,61	1,24	10,1	8,45
ΙΟΝΙΟΙ ΝΗΣΟΙ	1,32	1,27	3,61	3,03	2,21	2,7	9,3	14,81
ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ	2,93	2,83	5,33	3,98	2,25	1,58	10,44	8,98
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	2,49	2,23	4,45	3,02	2,82	1,68	15,51	13,36
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	2	2,99	5,65	4,26	2,26	1,9	9,67	9,45
ΑΤΤΙΚΗ	2,06	1,71	4,89	3,33	1,87	1,8	12,71	11,79
ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	1,74	0,97	3,98	2,4	0,83	1,21	7,93	7,56
ΝΟΤΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	1,2	1,6	3,02	1,85	3,35	1,98	9,21	7,37
ΚΡΗΤΗ	1,75	1,81	5,1	3,05	2,97	2,43	12,34	10,67
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	1,81	1,76	4,82	3,58	2,08	1,77	11,45	9,99

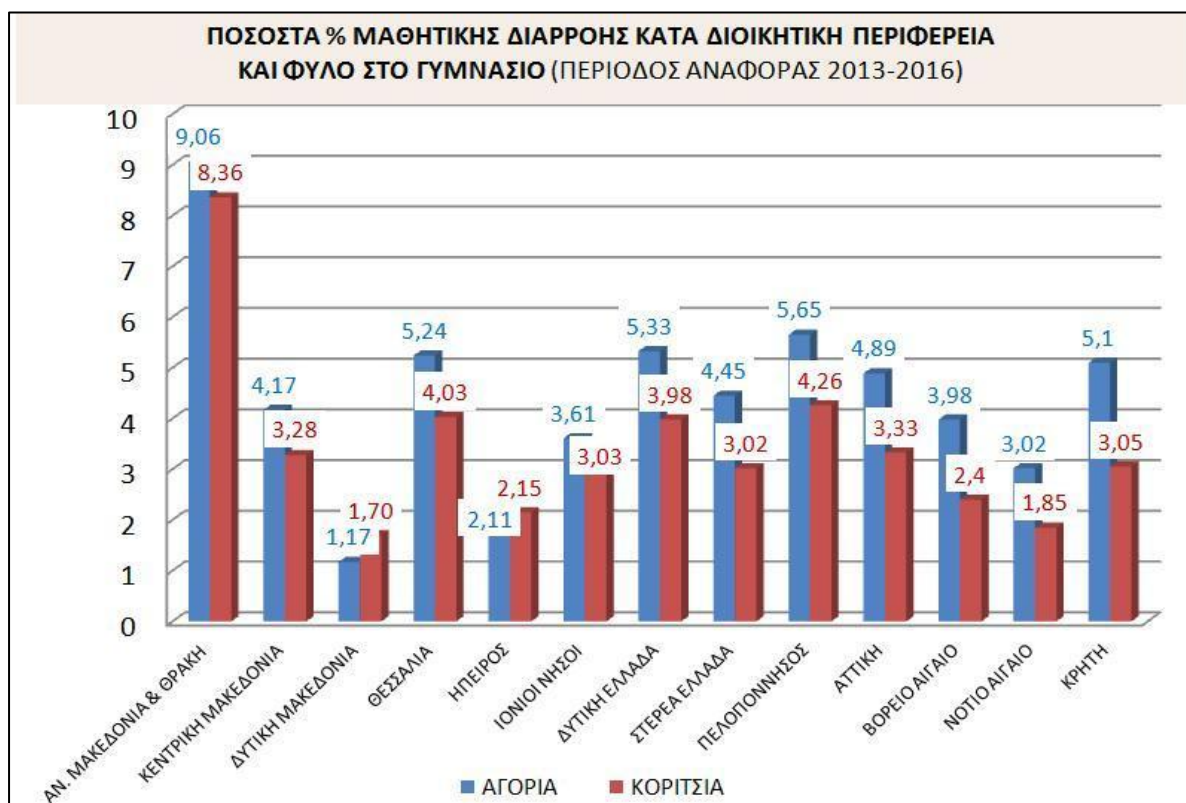
Από τη μελέτη των ανωτέρω ποσοστών προκύπτουν ενδιαφέροντα ευρήματα. Στο Δημοτικό, όπου σε επίπεδο επικράτειας τα ποσοστά εμφανίζονται ισορροπημένα,

υπάρχουν οι πιο εμφανείς διακυμάνσεις μεταξύ περιφερειών. Στις περισσότερες περιφέρειες τα κορίτσια διαρρέουν περισσότερο (7 στις 13), με τη μεγαλύτερη διαφορά στο Βόρειο Αιγαίο (33% μεγαλύτερο το ποσοστό των κοριτσιών). Το κατά 20% μεγαλύτερο ποσοστό διαρροής των αγοριών έναντι των κοριτσιών στην Αττική, αντισταθμίζει τις προαναφερόμενες διαφορές, καθώς η Αττική είναι η περιφέρεια με τον μεγαλύτερο μαθητικό πληθυσμό.

Στο Γυμνάσιο, όπου συνολικά το ποσοστό διαρροής των αγοριών είναι 35% μεγαλύτερο από εκείνο των κοριτσιών, η γενική εικόνα εμφανίζεται επιμέρους και στις περιφέρειες. Τα μεγαλύτερα ποσοστά διαφοροποίησης (πάνω από 60%) μεταξύ αγοριών και κοριτσιών παρουσιάζονται στην Κρήτη και στα νησιά Νοτίου και Βορείου Αιγαίου. Μόνο στη Δυτική Μακεδονία τα κορίτσια έχουν κατά περίπου 30% μεγαλύτερο ποσοστό διαρροής από τα αγόρια. Σημειώνεται ότι η περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας έχει τα μικρότερα ποσοστά διαρροής στην επικράτεια.

Στα Ιόνια νησιά τα κορίτσια εμφανίζουν μεγαλύτερα ποσοστά διαρροής από τα αγόρια σε ΓΕΛ και ΕΠΑΛ. Στην κοόρτη του ΓΕΛ εντοπίζονται αντίστροφες εικόνες στο Βόρειο και το Νότιο Αιγαίο, με τα αγόρια να έχουν κατά 31% μικρότερο και κατά 69% μεγαλύτερο ποσοστό από τα κορίτσια αντίστοιχα. Στο Γυμνάσιο πολύ μεγαλύτερα ποσοστά διαρροής εμφανίζουν, επίσης, τα αγόρια έναντι των κοριτσιών στα νησιά του Αιγαίου και την Κρήτη και για το ΓΕΛ στη Θεσσαλία, στη Στερεά Ελλάδα και στο Νότιο Αιγαίο (περίπου κατά 70%).

Ενδεικτικά, παρουσιάζονται στο παρακάτω συγκριτικό διάγραμμα τα στοιχεία για το Γυμνάσιο:

3.5.2. Μαθητική Διαρροή ανά νομό και βαθμίδα εκπαίδευσης

Στον παρακάτω πίνακα περιλαμβάνονται τα ποσοστά μαθητικής διαρροής ανά νομό και ανά βαθμίδα εκπαίδευσης. Για κάθε τύπο σχολείου – βαθμίδα έχουν επισημανθεί οι νομοί που παρουσιάζουν τα δέκα (10) υψηλότερα ποσοστά διαρροής. Σε γενικές γραμμές, η εικόνα συμβαδίζει με τα ανάλογα ευρήματα των περιφερειών. Για παράδειγμα, οι νομοί της περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης εμφανίζουν υψηλά ποσοστά τόσο μεσοσταθμικά όσο και σε όλες τις βαθμίδες. Αντίστοιχα, οι νομοί της Δυτικής Μακεδονίας, που σημειώνει την καλύτερη περιφερειακή επίδοση, δεν εμφανίζονται στις δεκάδες των χειρότερων επιδόσεων, με μόνη εξαίρεση τα Γρεβενά για το ΓΕΛ.

A/A	ΝΟΜΟΣ	ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ (Α-Γ' ΤΑΞΕΙΣ)	ΚΑΤΩΤΕΡΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ (ΓΥΜΝΑΣΙΟ)	ΑΝΩΤΕΡΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ (ΓΕΛ)	ΤΥΠΙΚΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ (ΕΠΑΛ)
1	ΑΘΗΝΑΣ	1,82	3,75	1,76	12,49
2	ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	3,07	3,02	1,56	9,03
3	ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ	1,49	4,62	1,46	8,86
4	ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	3,01	7,6	2,38	11,86
5	ΑΡΚΑΔΙΑΣ	2,1	3,49	1,41	2,44
6	ΑΡΤΑΣ	0,71	2,17	0,64	3,74
7	ΑΧΑΪΑΣ	2,11	4,68	1,83	10,8
8	ΒΟΙΩΤΙΑΣ	2,45	6,13	2,11	14,49
9	ΓΡΕΒΕΝΩΝ	0,52	2,1	2,66	5,17
10	ΔΡΑΜΑΣ	0,88	3,19	1,21	10,38
11	ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ	4,94	9,81	2,29	16,51
12	ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ	1,3	2,62	3,4	9,37
13	ΕΒΡΟΥ	2,49	11,29	2,2	9,37
14	ΕΥΒΟΙΑΣ	2,27	3,18	2	14,69
15	ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ	0,9	0,75	0,93	6,82
16	ΖΑΚΥΝΘΟΥ	1,57	2,23	2,41	13,22
17	ΗΛΕΙΑΣ	4,24	7,25	2,58	9,7
18	ΗΜΑΘΙΑΣ	1,45	6,22	1,95	11,46
19	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	1,99	3,88	2,62	13,22
20	ΘΕΣΠΡΩΤΙΑΣ	1,89	1,81	1,63	15,84
21	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	0,83	3,87	1,73	9,97
22	ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	2,76	2,55	1,9	12,08
23	ΚΑΒΑΛΑΣ	0,93	3,06	2,42	9,66
24	ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ	1,26	4,08	1,13	6,25
25	ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ	0,51	1,2	1,51	7,35
26	ΚΕΡΚΥΡΑΣ	1,35	3,51	2,46	12,94
27	ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ	1,04	3,02	2,5	3,7

A/A	ΝΟΜΟΣ	ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ (Α-Γ ΤΑΞΕΙΣ)	ΚΑΤΩΤΕΡΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ (ΓΥΜΝΑΣΙΟ)	ΑΝΩΤΕΡΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ (ΓΕΛ)	ΤΥΠΙΚΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ (ΕΠΑΛ)
28	ΚΙΛΚΙΣ	1,52	2,77	2,94	16,44
29	ΚΟΖΑΝΗΣ	0,63	1,48	0,99	6,75
30	ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	2,41	4,39	2,61	9,83
31	ΚΥΚΛΑΔΩΝ	1,57	2,19	1	7,49
32	ΛΑΚΩΝΙΑΣ	3,18	3,45	0,5	10
33	ΛΑΡΙΣΑΣ	0,97	5,5	2,43	14,72
34	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	1,53	4,7	1,72	14,39
35	ΛΕΣΒΟΥ	1,66	2,49	1,35	6,48
36	ΛΕΥΚΑΔΑΣ	0,9	5,17	2,53	0
37	ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	1,34	5,04	2,03	8,11
38	ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	1,99	5,43	2,46	11,83
39	ΞΑΝΘΗΣ	6,26	15,12	2,2	16,16
40	ΠΕΙΡΑΙΑ	1,3	3,02	2,46	13,09
41	ΠΕΛΛΑΣ	0,74	1,72	1,24	7,9
42	ΠΙΕΡΙΑΣ	1,69	3,22	1,73	11,71
43	ΠΡΕΒΕΖΑΣ	0,9	1,36	0,83	12,6
44	ΡΕΘΥΜΝΟΥ	1,3	6,43	4,91	10,82
45	ΡΟΔΟΠΗΣ	3,34	8,48	2,39	24,14
46	ΣΑΜΟΥ	1,31	5,68	0,39	4,1
47	ΣΕΡΡΩΝ	1,97	4,73	1,7	6,07
48	ΤΡΙΚΑΛΩΝ	0,27	2,56	0	8,76
49	ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ	2,27	3,22	2,9	16,94
50	ΦΛΩΡΙΝΑΣ	0,39	1,09	0,97	7,44
51	ΦΩΚΙΔΑΣ	3,85	2,2	1,24	20
52	ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ	1,3	1,78	2,15	9,54
53	ΧΑΝΙΩΝ	1,73	2,95	1,79	8,75
54	ΧΙΟΥ	0,82	2,71	0,86	12,82
	ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	1,79	4,23	1,92	11,02

Αξιοσημείωτα υψηλά ποσοστά εμφανίζονται στη Δυτική Αττική και στην Ηλεία, συνολικά και σε όλες τις βαθμίδες. Επίσης, στη Φωκίδα τα ποσοστά είναι σχεδόν διπλάσια του γενικού δείκτη στην πρωτοβάθμια και στα ΕΠΑΛ.

3.5.3. Μαθητική Διαρροή στην Αττική

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η περαιτέρω εξέταση της μαθητικής διαρροής στον νομό Αττικής, όπου συγκεντρώνεται το μεγαλύτερο πλήθος μαθητών, περίπου το 1/3 της χώρας. Είναι αναμενόμενο στην Αττική να υπάρχει και ο μεγαλύτερος αριθμός

μαθητών/τριών που διαρρέουν, ο οποίος βρίσκεται σε αναλογία με τον μαθητικό πληθυσμό, προσδιορίζεται δηλαδή γύρω στο 30% του συνόλου των διαρρεόντων/ουσών σε κάθε μια από τις μελετώμενες κοόρτες.

Επισημαίνεται ότι η ανάλυση δε γίνεται με βάση τις οκτώ (8) περιφερειακές ενότητες, στις οποίες χωρίστηκε η Αττική με τον Καλλικράτη. Στον πίνακα παρατίθενται τα στοιχεία ανά εκπαιδευτική διοικητική υποδιαίρεση (7 υποδιαίρεσεις) για λόγους συγκρισιμότητας με τα στοιχεία των προηγούμενων ερευνών.

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΕΣ - ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΔΙΑΙΡΕΣΕΙΣ ΑΤΤΙΚΗΣ		ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ (Τάξεις Α-Β-Γ)		ΚΑΤΩΤΕΡΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ (ΓΥΜΝΑΣΙΟ)		ΑΝΩΤΕΡΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ (ΓΕΛ)		ΤΥΠΙΚΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ (ΕΠΑΛ)	
		Διαρρέοντες	% ΜΔ	Διαρρέοντες	% ΜΔ	Διαρρέοντες	% ΜΔ	Διαρρέοντες	% ΜΔ
ΑΘΗΝΑ	Α' ΑΘΗΝΑΣ	214	3,14	417	5,71	123	2,22	118	12,59
	Β' ΑΘΗΝΑΣ	53	1,1	96	2,13	41	1,02	49	15,08
	Γ' ΑΘΗΝΑΣ	48	1,04	137	2,93	45	1,22	131	13,86
	Δ' ΑΘΗΝΑΣ	55	1,33	128	3,02	90	2,38	86	9,91
ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ		105	4,94	187	9,81	28	2,29	72	16,51
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ		80	1,49	242	4,62	56	1,46	64	8,86
ΠΕΙΡΑΙΑ		60	1,3	139	3,02	86	2,46	123	13,09
ΣΥΝΟΛΟ		615	1,9	1.346	4,2	469	1,8	643	12,4

Στη Δυτική Αττική σημειώνονται τα μεγαλύτερα ποσοστά διαρροής σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης και τους τύπους σχολείου. Μόνο στο ΓΕΛ αντίστοιχες αρνητικές επιδόσεις έχουν ο Πειραιάς και η Δ' Αθήνας. Ωστόσο, καθώς η Δυτική Αττική αποτελεί την περιοχή με τον μικρότερο πληθυσμό στον νομό Αττικής, ο αριθμός μαθητών/τριών που εγκαταλείπουν το σχολείο σε κάθε κατηγορία - κοόρτη δε διαφοροποιείται σημαντικά από τις άλλες περιοχές.

Την αμέσως χειρότερη (συγκριτικά) επίδοση έχει η Α' Αθήνας με αυξημένα ποσοστά διαρροής ιδιαίτερα στο Δημοτικό και το Γυμνάσιο. Επιπλέον, στην Α' Αθήνας εντοπίζεται η μεγαλύτερη διαρροή σε απόλυτους αριθμούς. Ειδικά στο Δημοτικό και το Γυμνάσιο, οι μαθητές/τριες που εγκαταλείπουν στα σχολεία της Α' Αθήνας αποτελούν το 35% περίπου του συνολικού αριθμού μαθητών που διέρρευσαν σε όλο τον ερευνώμενο πληθυσμό της Αττικής στις αντίστοιχες κατηγορίες.

Η Β' Αθήνας παρουσιάζει τις καλύτερες επιδόσεις σε σχέση με τις υπόλοιπες περιοχές της Αττικής, με εξαίρεση στα ΕΠΑΛ όπου παρατηρείται υψηλό ποσοστό διαρροής, αλλά σε μικρό πληθυσμό μαθητών.

4. Συμπεράσματα

Η μαθητική διαρροή συνιστά ένα μέγεθος που συνδέεται με την ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα, το οποίο παρουσιάζει διαχρονικά μια σημαντική μείωση. Παρόλα αυτά, εξακολουθεί να αποτελεί ένα αρνητικό κοινωνικοοικονομικό φαινόμενο που οφείλει να απασχολεί την εκπαιδευτική κοινότητα, ώστε να καταβάλλεται κάθε δυνατή προσπάθεια για την αντιμετώπισή του και τη βελτίωση επιμέρους δεικτών μέσω των οποίων εντοπίζονται ειδικότερα προβλήματα (π.χ. έμφυλη διάσταση, γεωγραφική διάσταση του φαινομένου).

Η χρήση της κοόρτης ως μεθοδολογικού εργαλείου έχει θετική αξία για τη διαχρονική και συγκριτική μελέτη του φαινομένου της Μαθητικής Διαρροής, αλλά συνδυάζεται με αρκετές παραδοχές και, συνεπώς, παραμένει μια σημαντική προσέγγιση των πραγματικών μεγεθών με περιορισμένα, όμως, όρια και δυνατότητες. Ωστόσο, αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο και μία αξιόπιστη και διεθνώς αποδεκτή τεχνική για την απεικόνιση της εκπαιδευτικής πραγματικότητας. Η θεσμοθέτηση, η εφαρμογή και η αξιοποίηση του Ενιαίου Αριθμού Μαθητή/τριας, που θα τον/τη συνοδεύει κατά τη μαθητική σταδιοδρομία του/της, θα δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για την ακριβέστερη αποτύπωση και παρακολούθηση του δείκτη μαθητικής διαρροής και άλλων σχετικών δεικτών.

Στο πλαίσιο αυτό, κρίνεται πολύ σημαντικό, επιστημονικά και ερευνητικά, να ακολουθείται μια συγκεκριμένη μεθοδολογία υπολογισμού της μαθητικής διαρροής και των σχετικών δεικτών, υπό το πρίσμα επανεξέτασης και ενδεχόμενης αναθεώρησής της. Μόνο με τον τρόπο αυτό αποκτά αξία η διαχρονική παρακολούθηση του φαινομένου και η εξαγωγή συγκριτικών συμπερασμάτων.

Όλες οι μέχρι σήμερα μεθοδολογικές προσεγγίσεις και η παρούσα δε λαμβάνουν υπόψη τους την εξαρχής «σχολική διαρροή», δηλαδή τα παιδιά που δεν εγγράφονται ποτέ στο σχολείο. Αντίθετα, αφορούν τη μαθητική διαρροή, η οποία αναφέρεται «σε παιδιά που έχουν περάσει το κατώφλι του σχολείου»¹⁰. Κατά καιρούς έχουν γίνει αποσπασματικές προσπάθειες μέσα από προγράμματα για ευάλωτες κοινωνικά ομάδες και από διάφορους φορείς να υπολογιστεί ο αριθμός των παιδιών που δεν ξεκινούν το σχολείο, αλλά ποτέ δεν υπήρξε συστηματική καταγραφή και παρακολούθησή τους. Εκτιμάται ότι το ποσοστό αυτού του είδους της διαρροής θα είναι σήμερα σχετικά μικρό, όχι όμως ασήμαντο. Επίσης, είναι βέβαιο ότι το ποσοστό αυτό αποτυπώνεται στην εκτίμηση του δείκτη της ΠΕΣ. Στο πλαίσιο αυτό, η διασύνδεση του Myschool με το Ολοκληρωμένο Πληροφοριακό Σύστημα Εθνικού Δημοτολογίου θα προσφέρει χρήσιμα δεδομένα για τον υπολογισμό της διαρροής των μαθητών/τριών πριν από την πρώτη εγγραφή στο σχολείο.

¹⁰ Βλ. Σταμέλος, Γ. (2002).

Παράλληλα, η διαχρονική εξέλιξη του δείκτη της ΠΕΣ παρακολουθεί την εξέλιξη (τάση) του δείκτη της μαθητικής διαρροής. Αυτό καταδεικνύει ότι υπάρχει σαφής συμ-μεταβολή των δύο δεικτών, γεγονός που εμφανίζεται και στην παρούσα μελέτη. Για να τεκμηριωθεί με επάρκεια και να διερευνηθεί η φύση της σχέσης, απαιτείται περαιτέρω μελέτη και περισσότερα ερευνητικά δεδομένα σε βάθος χρόνου. Επιπλέον, κρίνεται απαραίτητο η καταγραφή της μαθητικής διαρροής να προκύπτει από όλα τα επίπεδα του εκπαιδευτικού συστήματος.

Τέλος, από τη συνολική θεώρηση των δεδομένων προκύπτουν επιγραμματικά τα εξής:

- Οι αστικές περιοχές εμφανίζουν μικρότερα ποσοστά διαρροής σε σχέση με τις ημιαστικές και τις αγροτικές, χωρίς όμως μεγάλες διαφοροποιήσεις.
- Τα μεγαλύτερα ποσοστά μαθητικής διαρροής εμφανίζονται στην περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης σε όλους τους τύπους σχολείου και αντίστοιχα υψηλά ποσοστά έχουν όλοι οι νομοί της συγκεκριμένης περιφέρειας. Η περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας παρουσιάζει τα μικρότερα ποσοστά διαρροής και ακολουθεί η περιφέρεια Ηπείρου, στην οποία τα ποσοστά διαρροής έχουν μειωθεί κατά το ήμισυ την τελευταία δεκαετία. Ανάλογη βελτίωση σημειώθηκε και στις περιφέρειες Βορείου Αιγαίου και Νοτίου Αιγαίου.
- Σε απόλυτους αριθμούς και σταθερά για όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης, οι περισσότεροι μαθητές διαρρέουν στην Αττική, γεγονός αναμενόμενο καθώς το 1/3 του μαθητικού πληθυσμού βρίσκεται στη συγκεκριμένη περιφέρεια. Ακολουθεί για τους ίδιους λόγους η περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας.
- Η έμφυλη διάσταση εμφανίζεται στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, εκεί όπου τα αγόρια εγκαταλείπουν το σχολείο με μεγαλύτερη συχνότητα από τα κορίτσια. Μεγαλύτερη ένταση του φαινομένου υπάρχει στο Γυμνάσιο όπου τα αγόρια διαρρέουν με ποσοστό 35 % περισσότερο από το αντίστοιχο ποσοστό των κοριτσιών.
- Η έμφυλη διάσταση εμφανίζεται και σε περιφερειακό επίπεδο. Χαρακτηριστικότερα ευρήματα οι μεγάλες διακυμάνσεις μεταξύ περιφερειών στο Δημοτικό, τα πολύ μεγάλα ποσοστά διαρροής των αγοριών έναντι των κοριτσιών στα νησιά του Αιγαίου και την Κρήτη για το Γυμνάσιο και στη Θεσσαλία, Στερεά Ελλάδα και Νότιο Αιγαίο για το ΓΕΛ.
- Οι μαθητές/τριες που φοιτούν σε τάξη όχι ανάλογη της χρονολογικής τους ηλικίας ή/και μαθητές/τριες που μένουν και επαναλαμβάνουν μία ή περισσότερες φορές μία σχολική τάξη διαρρέουν σε πολύ μεγάλο ποσοστό. Όσο περισσότερα είναι τα χρόνια που κάποιος είναι «στάσιμος/η», τόσο αυξάνονται οι πιθανότητες να διαρρεύσει ή καλύτερα να έχει ήδη διαρρεύσει.

5. Επίλογος

Η χώρα μας καλείται μέσα στο πλαίσιο της άσκησης της εκπαιδευτικής πολιτικής να αντιμετωπίσει το φαινόμενο της Μαθητικής Διαρροής, όπως εμφανίζεται εγχώρια, δρώντας μέσα στην οικογένεια των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και λειτουργώντας συγχρόνως στο παγκόσμιο εκπαιδευτικό πολιτικό τοπίο. Η συνεχής παρακολούθηση, μελέτη και ερμηνεία του φαινομένου, ξεχωριστά για την ελληνική πραγματικότητα, αλλά και σε ευθεία σύγκριση με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ, κρίνεται επιτακτική και τίθεται στο επίκεντρο της εκπαιδευτικής κοινότητας. Εκσυγχρονισμός των μεθοδολογικών εργαλείων, επικαιροποίηση των δεδομένων και συσχέτισή τους με σύγχρονα κοινωνικά φαινόμενα (οικονομική κρίση, κοινωνικές ανισότητες, ρατσισμός, έμφυλη βία, εξαρτήσεις, εκφοβισμό κ.λπ.), αξιόπιστη καταγραφή και έγκυρη ερμηνεία των δεδομένων της Μαθητικής Διαρροής, δεν είναι δυνατόν να υπάρξουν χωρίς την εφαρμογή ενός μακρόπνοου στρατηγικού σχεδιασμού για το ζήτημα αυτό στη χώρα μας, ούτε όμως χωρίς τη συνεργασία με τις ευρωπαϊκές χώρες στη διατύπωση προτάσεων πολιτικής, καθώς και τη σύμπλευση μαζί τους κατά την εφαρμογή αυτών των προτάσεων στην πράξη. Ο σκοπός όλων κοινός: ένα σχολείο που το διαπερνούν οι αρχές της ισότητας και του σεβασμού στη διαφορετικότητα και η έμφαση στη συλλογικότητα, ένα σχολείο που δεν αφήνει ούτε έναν/μία μαθητή/τρια να «διαρρεύσει».

6. Βιβλιογραφία – παραπομπές

- Δρεττάκη, Μ. (1993). *Η εγκατάλειψη της υποχρεωτικής εκπαίδευσης και παράγοντες που σχετίζονται μ' αυτήν*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος. (1994). *Λεξικό των Δήμων, Κοινοτήτων και Οικισμών της Ελλάδος*. Αθήνα: ΕΣΥΕ.
- Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών/Δ. Μπαλούρδος, Ν. Σαρρής, Α. Τραμουντάνης & Μ. Χρυσάκης (Επιμ.). (2014). *Ευάλωτες Κοινωνικά Ομάδες και διακρίσεις στην αγορά εργασίας*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή/ΓΔ Εκπαίδευσης και Πολιτισμού. (2015). *Μια ολιστική προσέγγιση του σχολείου για την αντιμετώπιση της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου. Μηνύματα εκπαιδευτικής πολιτικής*. Βρυξέλλες: Ευρωπαϊκή Επιτροπή.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή/Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. (2015). *Κοινή έκθεση για το 2015 του Συμβουλίου και της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή του στρατηγικού πλαισίου για την ευρωπαϊκή συνεργασία στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης (ΕΚ 2020). Νέες προτεραιότητες για την ευρωπαϊκή συνεργασία στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης [(2015/C 417/04), 15.12.2015]*.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2016). *Νέο Θεματολόγιο Δεξιοτήτων για την Ευρώπη. Συνεργασία για την ενίσχυση του ανθρώπινου δυναμικού, της απασχολησιμότητας και της ανταγωνιστικότητας*. Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών. COM (2016) [381 τελικό, 10.06.2016].
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2016). *Έκθεση παρακολούθησης της εκπαίδευσης και της κατάρτισης του 2016 – Ελλάδα*. Βρυξέλλες: Ευρωπαϊκή Επιτροπή.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2016). *Εγγυήσεις για τη νεολαία και Πρωτοβουλία για την απασχόληση των νέων: τρία χρόνια μετά*. Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών. COM (2016) [646 τελικό, 04.10.2016].
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2016). *Βελτίωση και Εκσυγχρονισμός της Εκπαίδευσης – Εκπαίδευση υψηλής ποιότητας για όλους*. Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών. COM (2016) [941 τελικό, 07.12.2016].
- Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. (2003). *Ψήφισμα του Συμβουλίου της 25^{ης} Νοεμβρίου 2003 σχετικά με το ότι «Το σχολείο πρέπει να γίνει ένα ανοιχτό περιβάλλον μάθησης για την πρόληψη και την αντιμετώπιση της πρόωρης αποχώρησης από το σχολείο και της δυσφορίας των νέων και την προώθηση της κοινωνικής ένταξης» [(2003/C 295/02), 5.12.2003]*.
- European Commission/Eurydice and CEDEFOP Report. (2014). *Tackling Early Leaving from Education and Training in Europe. Strategies, Policies and Measures*. Brussels: European Commission.
- Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής/Παρατηρητήριο για τα θέματα καταγραφής και αντιμετώπισης της μαθητικής διαρροής. (2015). *Υλοποίηση δράσεων για την εκπλήρωση της θεματικής της εκ των προτέρων αιρεσιμότητας 10.1. Σχέδιο πρότασης*. Αθήνα: ΙΕΠ.

- Mouzelis, N. (1998). Multi-cultural Europe: conceptualising complexity on the socio-cultural and educational levels. Στο A. M. Kazamias & M. G. Spillan (eds). *Education and the Structuring of the European Space*. Athens: Sirios.
- OECD. (2016). *Education at a Glance 2016: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing.
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (2007). *Η μαθητική διαρροή στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Γυμνάσιο, Ενιαίο Λύκειο, ΤΕΕ)*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. (2008). *Έρευνα Καταγραφής μαθητικής διαρροής στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση μέσω διαδικτύου*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Σταμέλος, Γ. (2002). *Προσπάθεια Ιχνηλασίας του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος γ'.* Αθήνα: Ψηφίδα.
- Σταμέλος, Γ. (Επιμ.). (2002). *Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Πρώτη και δεύτερη βαθμίδα. Δομές και ποσοτικά δεδομένα*. Αθήνα: Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας.
- Τσιάκαλος, Γ. (1998). Κοινωνικός αποκλεισμός: ορισμοί, πλαίσιο και σημασία. Στο Κ. Κασιμάτη (Επιμ.), *Κοινωνικός αποκλεισμός: η ελληνική εμπειρία*. Αθήνα: Gutenberg.
- ΥΠΠΕΘ, ΕΥΕ/ΥΠΠΕΘ, ΙΕΠ. (2015). *Στρατηγικό πλαίσιο πολιτικής για τη μείωση της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου (ΠΕΣ) στην Ελλάδα στο πλαίσιο του ΕΠ «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού – Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση 2014-2020»*. Αθήνα: ΥΠΠΕΘ.
- Unesco. (2015). *Rethinking Education. Towards a global common good?* Paris: Unesco.